

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Komentovaný překlad vybraného odborného textu

Lenka Šenderová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra německého jazyka a literatury

Studijní program Filologie

Studijní obor Cizí jazyky pro komerční praxi

Kombinace angličtina – němčina

Bakalářská práce

Komentovaný překlad vybraného odborného textu

Lenka Šenderová

Vedoucí práce:

Mgr. Andrea Königsmarková

Katedra germanistiky a slavistiky

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své bakalářské práce Mgr. Andree Königsmarkové za její cenné rady a připomínky při zpracování bakalářské práce.

Obsah

1	ÚVOD.....	2
2	TEORETICKÁ ČÁST	4
2.1	O překladu	4
2.2	Proces překladu	5
2.3	Typy překladu.....	8
2.4	Překladačské postupy	9
2.5	Funkční styly a překlad	10
3	PŘEKLAD VYBRANÝCH TEXTŮ	12
4	GLOSÁŘ	31
5	KOMENTÁŘ K PŘEKLADU	36
5.1	Lexikologie a slovo tvorba.....	36
5.2	Lexikologie a Syntax.....	42
5.3	Morfologie.....	43
5.4	Syntax.....	46
6	ZÁVĚR.....	51
7	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	53
8	RESUMÉ	57
9	PŘÍLOHY	58

1 ÚVOD

Cílem předložené bakalářské práce je překlad vybraného odborného textu a vytvoření komentáře k procesu překladu. Pro překlad byly zvoleny kapitoly *Urworte, deutsch, Heimat, Gemütlichkeit, Geborgenheit, Feierabend, Verein, Ordnung, Pünktlichkeit, Sparsamkeit, Tüchtigkeit, Fleiß* a *Gründlichekeit* z knihy od Hanse-Dietera Gelferta *Was ist deutsch? Wie die Deutschen wurden, was sie sind*. Kniha se zabývá německými kulturními standardy a pro překlad byly zvoleny kapitoly, které nesou název standardů, které jsou s německým národem nejčastěji asociovány. Inspirací pro výběr právě této knihy byl seminář Interkulturní komunikace na Univerzitě v Řezně, kde jsem se blíže seznámila s kulturními standardy zemí.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zaměřuje na překlad jako proces, popisuje fáze překladu a model ideálního překladatele. Následně se zabývá typy překladu a překladatelskými postupy. Poslední část je věnována odbornému funkčnímu stylu, konkrétně překladu populárně-naučné literatury.

Ke zpracování této části byla používána odborná literatura především od Dagmar Knittlové *K teorii i praxi překladu*, Jána Vilikovského *Překlad jako tvorba* a *Umění překladu* od Jiřího Levého.

Praktická část zahrnuje především samotný překlad, ve kterém jsou aplikovány znalosti z části teoretické. Na překlad navazují dva glosáře a komentář. První glosář se věnuje překladu samotných názvů kapitol, obsahuje návrhy českého překladu a zvolenou variantu s případným odůvodněním výběru. Druhý glosář zahrnuje složeniny a jejich způsob překladu do českého jazyka. Komentář se zabývá problémy, které při překladu vyvstaly, a rozděluje je do roviny – lexikologické, morfologické a syntaktické. Roviny jsou seřazeny podle četnosti výskytu problematických jevů v originálním textu.

Před samotným překladem je potřeba prostudovat literaturu zabývající se teorií lexikologie, morfologie a syntaxem obou jazyků a vhodně zvolit vhodné řešení pro danou situaci. Při překladu bude nutno použít nejen odborné slovníky, ale i provádět rešerše za pomoci internetových vyhledávačů a diskutovat neznámé výrazy s odborníky v oboru.

Lze předpokládat, že bude problematické zvolení vhodného ekvivalentu k názvům kapitol, odborným výrazům a frazeologismům. Pro německé odborné texty je typický četný výskyt složenin. Pro český jazyk jsou spíše typické odvozeniny. V německých textech převládají věty tvořené v pasivu, za to v českých textech naopak v aktivu. Proto je třeba při jejich překladu dbát na sémantickou správnost a zároveň na stylistickou vhodnost.

Důvodem volby tohoto tématu práce bylo jeho praktické zaměření a potenciální možnost dalšího využití. Cílem této práce je vytvořit koherentní text, který má logickou výstavbu a reprodukuje stejnou informaci jako text originální. V neposlední řadě je motivem pro zvolení tohoto tématu obohacení teoretických, jazykových a odborných znalostí a bližší poznání německého národního charakteru.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 O překladu

Překlad jako činnost sahá historicky až do 3. tisíciletí před Kristem, kdy asyrský král Sargon zvětčoval mnohojazyčně své výboje. O tisíciletí později babylonský král Chammurapi vydával vícejazyčně své edikty. Vezmeme-li v potaz, že překlad má už dlouhou tradici, tak systematictější přístup k překladu můžeme najít až v 19. století, kdy se začala rozvíjet jazykověda. Teorie překladu se jako samostatná disciplína rozvíjí až v našem věku.

V minulosti vznikalo mnoho teorií o tom, že překlad není možný, že jednotlivé jazyky odrážejí realitu jiným způsobem a jevy, které jeden jazyk považuje za totožné, se v jiném naprosto liší. Skutečnost, která sehraje v dané kultuře důležitou roli v životě, bude jazykově vyjádřena více do hloubky. Naopak tomu bude v jiné společnosti, kde daný výraz nehraje důležitou roli, nebo dokonce není součástí jejího života. To se dá dokázat například u Eskymáků, kteří disponují obrovským počtem výrazů pro sníh, avšak u nás bychom je mohli spočítat na prstech obou rukou.

S novou teorií přišel Leibnitz, který tvrdil, že jazyk myšlenku nejen prostředkuje, ale i podmiňuje. To znamená, že člověk vnímá a myslí tak, jak mu to jazyk dovolí. Herder, který vytvořil most k srovnávací jazykovědě 19. století, chtěl vytvořit všeobecnou fyziognomii národů. Byl přesvědčený, že jazyk je zrcadlem národního charakteru a naopak. Podle Horeckého je překlad logicky možný, protože „existuje na nás nezávislá objektivní realita a postupy vnímání a myšlení, které jsou jejím odrazem, jsou společné celému lidskému rodu.“ (VILIKOVSKÝ, 2002, str. 16). Lingvisticky je překlad možný, protože lze analyzovat prvky oznámení v libovolném jazyce a reprodukovat je pomocí jiného jazyka. (VILIKOVSKÝ, 2002)

Překlad byl dříve pojat z literárně estetického hlediska, ale od druhé poloviny 20. století se na něj začalo nahlížet z lingvistického hlediska. Základní význam měla textová lingvistika, která se zabývá analýzou makrostruktury, funkční větnou perspektivou, koherencí a kohezí. Konfrontační lingvistika byla přínosem pro gramatickou, lexikologickou a stylistickou stránku překladu. Pro překlad jako účel komunikace měly velký vliv vědy jako sociolingvistika, pragmalingvistika a psycholingvistika. Zásadní význam měla ovšem stylistika. Pro teorii překladu jsou podstatné „vzájemné vztahy,

v nichž význam jednotlivostí záleží na jejich relevanci v širším kontextu příslušného textu, situace a kultury.“ (KNITTLOVÁ, 2000, str. 5)

Základním překladatelským problémem byla ekvivalentnost. Jednalo se o převedení veškerých informací textu z výchozího do cílového jazyka i přes jejich gramatické rozdíly. Dnes se za základní princip překladu považuje funkční ekvivalence, kterou se zabýval J. Catford. U funkční ekvivalence by měly jazykové prostředky plnit stejnou funkci po všech stránkách, tedy nejen denotační (významově věcné), ale i konotační (expresivní) a pragmatické, která je daná vztahem mezi účastníky komunikace a jazykovým výrazem. (KNITTLOVÁ, 2000)

2.2 Proces překladu

Moderní přístup chápe jazyk jako systém znaků, který slouží k vyjádření a přenosu informace. Základním schématem pro komunikaci je posloupnost podavatel – oznámení – příjemce, přičemž předmětem komunikace je nezávislá vnější realita. Aby byla komunikace úspěšná, musí se oznámení příjemce významově shodovat s oznámením podavatele. K zakódování informace slouží jazykové prostředky od roviny fonologické až po syntaktickou a stylistickou. Cílem překladu není reprodukovat tyto jazykové prostředky, nýbrž informaci jako celek. Díky těmto tvrzením je možné pochopit volný překlad lexikálních jednotek, které nemají v druhém jazyce patřičný ekvivalent. Stejná zásada se uplatňuje v situacích, kdy výchozí nebo cílový text nedisponuje patřičnými gramatickými kategoriemi. I když se informace vyjádřená touto gramatickou kategorií dá vyjádřit jinými prostředky druhého jazyka, nemůžeme hovořit o překladu, jelikož se nejedná o formální ekvivalent. V takových situacích se buď tyto jazykové prostředky doplňují, nebo vynechávají, ale přenášená informace zůstává beze změny. Aby překlad z výchozího do cílového jazyka znamenal totéž, musí informace obsažená v původním oznámení reprodukovat prostředky jiného jazyka takovým způsobem, že se zachová neměnnost této informace. Oznámení zde musí plnit vzhledem ke komunikační situaci tu samou funkci. (VILIKOVSKÝ, 2002)

Levý tvrdí, že ústředním zájmem překladatelského procesu jsou tři hlavní celky:

- objektivní obsah díla
- čtenář originálu
- čtenář překladu

Rozčleněním překladatelského procesu vyniknou při teoretickém uvažování o procesu překladu také úlohy jednotlivých disciplín. V problematice překladu se jedná především o vztahy:

- mezi jazykem originálu a překladu – používají se metody srovnávací jazykovědy
 - mezi obsahem a formou v předloze (odhadujeme estetickou funkci cizí formy) i v překladu (hledáme vhodnou formu pro českou stylizaci) – používají se metody srovnávací stylistiky, literární vědy a poetiky
 - mezi výslednou hodnotou původního díla a překladu – používají se metody literární kritiky
- (LEVÝ, 1998)

2.2.1 Tři fáze překladatelovy práce

Levý mezi tyto tři fáze procesu překladu řadí pochopení, interpretaci a přestylizování předlohy.

V prvním bodě jde hlavně o porozumění filologické, které je součástí praxe a odborného studia. Může docházet k chybným asociacím vyvolaným jazykovým materiálem nebo k polysémii. Překladatel by měl být schopen vnímat estetické hodnoty, které jsou vyjádřeny speciálními prvky, kterých si nevšimne ani obyčejný čtenář. On by je měl rozpoznat a snažit se je v cílovém jazyce reprodukovat tak, aby byly v překladu zachovány. Dále by se měl překladatel soustředit na skutečnosti v originále, mezi které patří například hlavní postavy, prostředí děje a autorův záměr.

Autor překladu by měl dílo interpretovat tak, aby neupadl jako čtenář do osobní sentimentality a vztahovačnosti. Měl by se snažit být co nejvíce objektivní, aby mohl přiblížit své interpretační stanovisko, tedy co chce svým překladem čtenářům říci. Z názoru na dílo a ze zaměření na čtenáře určitého typu vyvstává překladatelská koncepce neboli překladatelovo pojetí předlohy. Teoretický a estetický výklad musí vycházet z hodnot, které jsou skrytě nebo jasně obsaženy v díle. Překladatel nesmí do tohoto výkladu zasahovat, ať už vynecháváním či doplňováním slov. Poté by se jednalo o překladatelovu úpravu díla.

Od překladatele se očekává také vhodné přestylizování předlohy. Nejčastějším problémem při reprodukování předlohy je, že jazyk a jazykové prostředky, jejich významy a estetické hodnoty se ve výchozím a cílovém textu liší. Jazyk originálu může mít také vliv

na překlad a na to, že můžeme naleznout stopy jazyka originálu ve stylizaci překladu. Může také dojít k napětí ve stylu překladu, které vznikne převodem myšlenky do jiného jazyka. Souhrnně řečeno k tomu, aby byl autor schopen vytvořit kvalitní překlad, by měl mít představivost, schopnost objektivizace a stylistické nadání. (LEVÝ, 1998)

2.2.2 Model ideálního překladatele

Podle požadavků, které jsou na kvalitní překlad všeobecně kladeny a podle toho, co jsme dosud popsali jako důležité faktory tvůrčího procesu překladu, můžeme určit kvality, kterými by měl ideální překladatel či překladatelka disponovat.

Překladatel by měl mít jazykové znalosti v dané oblasti či oboru a měl by mu rozumět natolik, aby ho byl schopen interpretovat a stylisticky správně převést do cílového jazyka. Někdy dochází k vytváření speciální terminologie, proto by měl překladatel či překladatelka počítat s tím, že se od něj bude očekávat znalost slovo tvorby. Tyto předpoklady se týkají kompetence jazykové.

Mezi další předpoklady patří textotvorná kompetence. Tato kompetence vyžaduje obecnou zdatnost vytvářet funkční texty tak, aby umožnily přiměřenou komunikaci v cílovém prostředí. To, že má autor povoleno být kreativní, ale neznamená, že má při překladu naprostou volnost.

Literární kompetence je schopnost vytvářet esteticky působící literární texty. Vyžaduje teoretickou znalost o znacích literárních textů a o jejich zvláštích. Za speciální dovednost se považuje schopnost převést jazyk žánru, který je v obou jazycích stejný, ale v jednom jazyce má jiné charakteristické rysy.

Další kompetencí překladatele je představivost a s ní spojená obrazotvornost. Někdy je totiž důležité umět si danou situaci představit, vytvořit si o ní obraz a tím ji poté obohatit tak, aby ji čtenáři mohli lépe pochopit.

Pro práci překladatele je také důležité být vybaven kvalitními překladovými slovníky a mít po ruce odborné znalce z dané oblasti. Mimo jiné sem patří také odpovídající pracovní prostředí a honorář. Tato kompetence se nazývá sociálně-organizační. S ní je spojena kompetence řešeršní. Spočívá v umění provádět řešerše v dostupných zdrojích informací k získávání poznatků, které jsou pro řešení překladové otázky důležité.

V neposlední řadě je kompetence kulturní. „Tou se míní soubor znalostí o odlišných entitách výchozí a přijímající kultury, pro jejichž přeložení je třeba vědět, jak v dané

kultuře fungují, a schopnost tyto poznatky adekvátně využít při tvorbě translátu.“ (FIŠER, 2009, str. 43).

Strategické rozhodování v určité komunikační situaci považuje E. Gromová za nejvýznamnější překladatelskou kompetenci. Spočívá v umění se rozhodnout, proč volíme takové metody, postupy a strategie.

Souhrnně řečeno by měl překladatel disponovat krom tvořivosti a představivosti také vytrvalostí, kritičností, originalitou, čínorodostí, zvědavostí a samostatností. Všechny tyto vlastnosti a mnohé další patří k důležitým faktorům při překladatelském procesu a mají vliv na konečný výsledek neboli translát. (FIŠER, 2009).

2.3 Typy překladu

Jakobson (1959) rozděluje překlad podle reprodukce slovních znaků na tři typy:

- intralingvální (vnitrojazykový) – reprodukuje slovní znaky jinými znaky v tomtéž jazyce
- interlingvální (mezijazykový), neboli vlastní překlad – reprodukuje slovní znaky prostředky jiného jazyka
- intersemiotický (transmutace) – reprodukuje slovní znaky prostředky jiných systémů znaků

(LEVÝ, 1998)

M. Hrdlička ve svém díle *Literární překlad a komunikace* rozlišuje tři druhy přístupů k přetlumočení předlohy podle jejich vztahu k originálnímu textu:

- Doslovný (věrný překlad) usiluje o mechanickou reprodukci originálu, chybí zde kreativita, překladatel je svázán výchozím textem, člení text podle struktury originálu bez ohledu na slovosled, lpí na detailech. V dnešní době se již téměř nepoužívá.
- Volný (adaptační překlad) je protikladem doslovného překladu. Volný překlad se snaží někdy až o příliš kreativní převod původního díla. Autorovi jde často o krásu a líbivost přeloženého díla. Tento překlad byl uplatňován v minulosti, kde také díky přehnané volnosti a kreativě v tvorbě překladu došlo v dnešní době jen k těžko pochopitelným překladům.

Tyto dva odlišné způsoby překladu jsou základními momenty ve vývoji překladatelské metody a koncepce přetlumočení původního textu.

- Adekvátní překlad se na jednu stranu snaží zůstat věrný originálu, ale na druhou se snaží přizpůsobit výrazové prostředky současnému čtenáři. Respektuje jeho objektivní kvality a identitu, ale snaží se je vnímat jako člověk dnešní doby. V překladu by měla být složka reprodukční a tvůrčí aplikována tak, aby nezakreslila hodnoty původního literárního díla v novém komunikačním kontextu. (HRDLIČKA, 1997)

2.4 Překladatelské postupy

Překladatelský proces používá různých postupů a metod, jak dospět ke kvalitnímu překladu. Levý, Fjodorov nebo Catford ještě tyto postupy nějak zvlášť nerozlišovali. Naši lingvisté společně s ruskými a německými (Poldauf, Bareš) vycházeli z větší části ze srovnání stylistiky francouzské a anglické od kanadských autorů Vinaye a Darbelneta. Ti rozlišovali sedm základních postupů, jimiž se řeší nedostatečný ekvivalent v cizím jazyce. Řadili je od nejjednodušších po nejsložitější:

- transkripce - přepis přizpůsobený cizímu jazyku, často se jedná o fonologický přepis čínských jmen
- kalk - doslovný překlad
- substituce - nahrazení jednoho jazykového prostředku jiným ekvivalentem
- transpozice - gramatické změny vznikající v gramatickém systému druhého jazyka
- modulace - změna hlediska
- ekvivalence - použití jiných stylistických prostředků v cizím jazyce
- adaptace - nahrazení situace výchozího textu jinou adekvátní situací, která je čtenářům známa, musí být však zachován smysl (např. překlad idiomu)

Za předpokladu, že neexistuje přímý ekvivalent (rovnost mezi výrazem ve výchozím jazyce a ekvivalentem v cílovém jazyce) uvádí Joseph L. Malone tyto postupy:

- substituce – nahrazení ekvivalentu v cílovém jazyce (při změnách gramatických struktur, u idiomů či kulturních rozdílů)
- divergence – když má výraz ve výchozím jazyce více ekvivalentů v cílovém jazyce
- konvergence – je opak divergence
- amplifikace – rozšíření textu
- redukce – vynechání
- difúze – vyjádření kompozita slovním spojením
- kondenzace – kompozitum v cizím jazyce
- reordering – přestavba – změna slovosledu

(KNITTLOVÁ, 2000)

2.5 Funkční styly a překlad

V této kapitole se zaměříme na funkční styly psaného projevu. Mezi tyto funkční styly patří styl administrativní, styl vědy a techniky neboli styl odborný, styl publicistický, styl umělecký a styl zpravodajsko-informační neboli prostě sdělovací. Rozlišují se v účelu a způsobu sdělení, hlavním úkolem je převést invariantní informaci. Nejde jen o informaci věcnou, ale i estetickou. Ve stylu administrativním, odborném a prostě sdělovacím hraje hlavní roli informace věcná, tedy nejdůležitější je zde obsah oznámení. Naopak ve stylu publicistickém a uměleckém se klade důraz na informaci estetickou. Překladatel musí při překladu do cílového jazyka vybírat takové jazykové prostředky, které mají stejnou funkci ve výchozím textu. (KNITTLOVÁ, 2000)

Praktická část této bakalářské práce je zaměřená na překlad textu, který se řadí do stylu odborného, konkrétně do populárně naučné literatury. Z tohoto důvodu se přímo zaměříme na překlad textů odborného stylu a posléze konkrétně na znaky populárně naučné literatury.

Styl vědy a techniky, který je také nazýván stylem odborným, přenáší především informaci věcnou. Je psán spisovně a má monologický charakter. Tento styl má funkci poznávací a funkci odborně zpravovací. Funkce poznávací se zaměřuje na zpracování jazykových výsledků vědeckého bádání. Měl by vystihnout jazykovými prostředky vnější

podobu, vnitřní strukturu, podstatu, vývoj, příčiny a důsledky zkoumaných jevů. Funkce odborně zpravovací má poskytnout adresátovi jazykově zpracované výsledky vědeckého bádání a poučit o dané skutečnosti na jisté teoretické úrovni. Rozlišujeme také druhy textů odborného stylu:

- Vědecký – vysoce teoretické texty, určené odborníkům v patřičném oboru
- Učební – učebnice, skripta
- Esejistický – texty určené jak odborníkům, tak i užšímu kruhu zájemců z řad neprofesionálů
- Populárně – naučný – odborné texty určené pro širší veřejnost, podává informace ve srozumitelné a zábavné formě

Tyto texty se mohou lišit hned v několika ohledech. Míra odbornosti je závislá na tom, komu je text určen. V textu se mohou vyskytovat bohaté výklady historických událostí, ale i jazykově strohé výklady fyzikálních vzorečků. Liší se také v postoji autora k textu. Vědecké a učební texty jsou převážně objektivní, v esejistických a v populárně naučných textech nalezneme určitou míru subjektivity a někdy i ironii. Základní rysy odborného stylu jsou spisovnost, monologický charakter, odborné termíny, precizní syntaktická výstavba. Mezi útvary odborného stylu podle rozsahu textu řadíme například recenze, odborný článek, stať, studii, esej, učebnice nebo disertační práce. Odborný text se velice často pozná podle jazykových prostředků v textu. Mezi charakteristické lexikální a morfologické prostředky patří termíny, přejatá slova, multiverbizace, zkratky, velké množství podstatných jmen. Do syntaktických prostředků odborného stylu řadíme složitou větnou stavbu, větnou kondenzaci způsobenou nominálními konstrukcemi, polovětné konstrukce a vsuvky či citáty.

Populárně naučná literatura je určena pro širokou veřejnost neoborníků, podává odborné informace snadno pochopitelnou formou. Do tohoto stylu zasahují prvky stylu hovorového, publicistického a někdy i uměleckého textu. Snaží se zaujmout čtenáře výkladem složitostí zajímavou formou, popisuje charakteristické znaky věcí a jevů. Text je členěn bohatě a terminologie není příliš odborná ve srovnání s texty vědeckými. Objeví-li se přece jen odborné termíny, text je vysvětluje, přirovnává nebo používá expresivní výrazy. (KNITTLOVÁ, 2000)

3 PŘEKLAD VYBRANÝCH TEXTŮ

Původní německá slova

Pravděpodobně každý národ má slova, která pro něj představují určitou hodnotu. Některá z nich jsou považována za tak typická, že jim je přidělen štítek s patřičnou národností. Tak se hovoří o <německé důkladnosti>¹, zatímco Britové si nárokují svůj *English humour*. Mimo to existují hodnoty, které jsou pro národ typické, aniž by si toho byli jeho příslušníci vědomi. Následně budeme posuzovat řadu německých slov, z nichž se některá považují za slova typicky národní, zatímco u jiných je typický znak rozpoznatelný teprve tehdy, když člověk zjistí, že tento pojem u našich sousedů buď žádný ekvivalent nemá, nebo hraje velmi nepatrnou roli. Některá z takových <původních slov>², která se objevují v literatuře 19. století podobně jako relikty dávných dob³, mezitím téměř zanikla, přestože jsou ještě v Dudenu. Takže nejspíš každý Němec bude mít pocit, že se ocitá v jiném století, když slyší slova <spanilý>⁴, <důvěrně známý>⁵ a <důvěrný>⁶, která kdysi hluboce ranila německé city. Tím spíše sebou člověk trhne při slově <národní>⁷, které se díky nacistům stalo nevhodným slovem; a také slovo <rázný>⁸, kterým se ještě před 2. světovou válkou prokazovala nejvyšší chvála energickému mladému muži, by dnes spíše ztrácelo význam. Samotná <otčina>⁹ vyvolává u mnohých jistou nechut', zatímco <vlast>¹⁰ působí neškodně; a kdo hovoří o <geniovi>¹¹ německého národa, sklídí pořádný výsměch.

¹ v německém originále: deutscher Gründlichkeit

² v německém originále: Urworte

³ v německém originále: Leitfossilien, přeloženo kvůli srozumitelnosti textu

⁴ v německém originále: hold

⁵ v německém originále: traut

⁶ v německém originále: traulich

⁷ v německém originále: völkisch

⁸ v německém originále: schneidig

⁹ v německém originále: Vaterland

¹⁰ v německém originále: Heimat

¹¹ v německém originále: Genius

Dokonce i obyčejný výraz <slečna>¹², který byl ještě do roku 1968 pozitivním výrazem pro neprovdanou ženu a mimo jiné znamenal panenskost, začal mezitím být vnímán negativně. Následující výběr původních německých slov si neklade za cíl kompletnost, ale vychází z toho, že se jedná o pojmy, které mají pro Němce zvláštní váhu a které tím odráží dílčí aspekty německé mentality. Chápeme-li je jako příznaky národního charakteru, dá se jejich stanovení pokládat za diagnózu, která by ale měla být podrobněji vyřčena teprve až na konci knihy, poté co je – abychom zůstali u medicínského přirovnání – uzavřena anamnéza.

Vlast

Vlast - *Heimat* je německé původní slovo. To nikdo vážně nepopře. Dokonce i po odeznění vlny vlasteneckých filmů, které působily hned po válce jako balzám na rány německé duše, zaujímají city spojené s vlastí v německé kultuře stále velký prostor. Tak přinesl na trh režisér Edgar Reitz roku 1984 jedenáctidílný televizní seriál s titulem *Heimat*, po kterém roku 1992 následoval třináctidílný seriál pod titulem *Die zweite Heimat*. Třetí řada vyšla roku 2004. To, že lidé mají emocionální vazbu na místo svého dětství, není pouze něco typicky německého. Typické ale je, že tato vazba je pro Němce velmi důležitá. Angličané, Francouzi a Američané se nejprve cítí příslušní svému národu a teprve potom danému regionu. Texasané se sice cítí především jako Texasané, ale pak je tedy pro ně Texas státem a ne tím, co my Němci vnímáme jako domov. Vlast nemá nic společného s občanstvím a politickou příslušností. Popisuje spíše úzký životní prostor, ke kterému dříve patřila důvěrně známá kostelní věž, potok za rodným domem nebo lípa před vesnickou hospodou. Dnes je to obvyklá hospoda, klub kuželkářů a střelecký oddíl. Dokonce i v průmyslových městech najdeme romanticky působící citovou vazbu k tak neromantickým věcem, jako ke struskové hoře na okraji města nebo k těžební věži sousedního uhelného dolu.

Po důvodech pro silné pouto k vlasti nemusíme dlouho pátrat. Několik století zpět byl bezprostřední životní prostor to jediné, co umožňovalo trvalou identifikaci, neboť politická příslušnost daného regionu byla podrobena nepředvídatelným výkyvům. Díky sňatku

¹² v německém originále: Fräulein

vládce země nebo dělení dědictví mohl člověk přes noc patřit k jiné politické jednotce. Protože bylo až do 19. století málo možností politického spolurozhodování, nebyla příležitost k identifikaci s větší jednotkou. Naopak ve svém rodném místě příslušel člověk k faře, k cechu, ke střeleckému oddílu nebo k radě města. Během staletí německého rozčlenění na malé státy byla bezprostřední vlast jediným místem, ve kterém byl člověk zcela začleněn, pokud se tedy nestal samotářem. Když tovaryši po skončení jejich učení šli na vandr, aby se naučili u cizích mistrů novým technikám, nosili svou vlast v srdci. Často se vraceli, aby si vzali dcery mistrů a převzali dílnu. Když to nebylo možné, přiznili se do jiného, podobně formovaného regionu, který se pak stal jejich vlastí. Je příznačné, že námět vlasti v německých národních písních je značně ovlivněn tuláckými písničkami; neboť patrná byla vlast nejvíce, když ji člověk musel opustit. A nejhezčí byla tehdy, když se do ní člověk vracel. V lidových písních jako „Innsbrucku, musím tě opustit“ nebo „Musím jít, musím jít z města pryč“ cítíme ještě dnes sentimentální vnímání vlasti, ze kterého tyto písně vzešly. Ekonomičtí historikové připouštějí, že raný počátek průmyslové revoluce v Anglii byl významně podpořen brzkým zrušením cechovní povinnosti, zatímco industrializaci v Německu stála tato povinnost v cestě. Když pak i zde, avšak s velkým zpožděním, nastala industrializace, museli mnozí opustit svou vlast a hledat práci jinde, což souviselo s velkou bolestí z odloučení. Neustálé stížnosti na nedostatečnou mobilitu německých zaměstnanců ukazuje, že pouto k vlasti je ještě velmi silné. Zatímco pro Američany je samozřejmostí měnit bydliště podle pracovní nabídky, Němcům to připadá mnohem těžší. Ještě pevněji než sociální pouto k vlasti vězí v kolektivní mysli Němců emocionální komplex, který asociuje se slovem <vlast>¹³. Ještě dnes si užívá milionové publikum televizní pořady, které pod tituly jako je například „Žádná hezčí země“ probouzejí vlastenecké city, i když se v nich předvádí regiony, které s těmi vlastními nemají nic společného. To dokazuje, že způsoby myšlení jsou dlouhodobější záležitostí než aktuální skutečnosti.

To, že je vlast v německém povědomí nejen geografickým faktem, ale i symbolem pro zázemí, rozjasněné dětství, zkrátka pro neposkvřený život, poznáme tak, že se používá rozmanitým způsobem jako metafora. Tak mluvíme o politické, náboženské, ideologické nebo akademické vlasti. Takové pocity sounáležitosti mají samozřejmě i jinde. Američtí

¹³ v německém originále: Heimat

akademici se dokonce cítí silněji a pevněji spojeni s jejich univerzitou, se kterou udržují kontakt jakožto absolventi školy. Ale u nich to vypadá, že se pocit sounáležitosti skládá z vděčnosti, zodpovědnosti a místního vlastenectví, zatímco my Němci očekáváme od skupinové sounáležitosti pocit, že máme určité zázemí a že jsme pod dohledem. A protože německé univerzity tento pocit svým absolventům nedávají, tak se jim také doposud nepodařilo připoutat k sobě své absolventy tak, jak to zvládly americké univerzity, které neapelují na touhu absolventů po zázemí, nýbrž na jejich hrdost.

Z kulturně historického hlediska byl německý pojem vlast ovlivněn především romantismem, a i dnes jsou to především romantické krajiny, které si pod tímto pojmem představíme. Protože německé krajiny nejsou žádnými čistě přírodními úkazy, nýbrž již několik staletí kulturními oblastmi, ve kterých se vytvořila regionální rodová identita, je vlast, pomineme-li geografické hledisko, malým světem s vlastní nepomíjivou historií. Jen tak lze vysvětlit závislost těch, kterí byli z vlasti vyhnáni na tom, co ve skutečnosti navždy ztratili. Když ve svém sloganu rozšíří Svaz vyhnanců právo nepomíjivé na dokonce „dědičné“ právo na vlast, neprojevuje se v něm revanšistický nacionalismus – který samozřejmě také existuje- ale spíše německá posedlost vlastní, která vyjadřuje osobní sentimentální až po kolektivní touhu. Struna tohoto téměř metafyzického pojmu vlast zazní sama ve známých verších jinak velmi nepatriotického Friedricha Nietzsche:

Křik vran se zdvih,
houf táhne k městu tichému:
Už přijde sníh -
kdo vlastní má - teď žehná mu!¹⁴

Příjemnost

Slovo *Gemütlichkeit* se dá přeložit do jiných jazyků tak obtížně, že se v angličtině a jiných jazycích používá často jako cizí slovo. Anglické slovníky dělí jeho význam na ten, který se vztahuje k určité osobě nebo který se vztahuje k určité věci. <Příjemný>¹⁵ člověk se popisuje jako člověk *sociable, genial, jovial* a jolly, útulná místnost jako prostor cozy,

¹⁴Autorka překladu Věra Koubová

¹⁵ v německém originále: gemütlicher

comfortable a *snug*. Podobné rozdělení najdeme ve francouzských a italských slovnících. Zvláštní ale na pojmu příjemnost je, že spojuje člověka a místnost. Příjemnost je jednota uvolněného člověka s uvolněným vnitřním prostorem. Vytvořit tuto jednotu je cílem německé formy zábavy, kterou můžeme doslova popsat jako průmysl příjemnosti. Výsledek dnes přináší rodinné pořady s lidovou hudbou televizi až do domu. Ale také již v 19. století byla příjemnost v rodinném kruhu, vesnické hospodě a pod vesnickou lípou typickou formou pospolitosti, která není nikde jinde názorněji zdokumentována než na rytinách Ludwiga Richtera, který byl proto jedním z nejoblíbenějších německých umělců svého století. Ještě dnes pocít'ují zahraniční návštěvníci, že se Němci věnují společnosti v úzkém kruhu s větší vřelostí nebo alespoň o ni usilují více, než jinde.

To, že je u nás soukromá sféra více oddělena od té veřejné, se ukazuje už po jazykové stránce při rozlišování mezi <ty>¹⁶ a <Vy>¹⁷. V anglicky mluvících zemích se všichni oslovují „you“, což odpovídá také v Německu dříve obvyklému <Vy>¹⁸, přičemž rozlišují jen zdvořilé oslovení *Sir/ madam* popřípadě *Mister/ mistress* a přirozeným oslovením jménem. Větší důvěrnost je možná jen v tiché promluvě s Bohem, který se oslovuje *thou* (ty). Německé <Ty>¹⁹ vytvoří kolem mluvčího jazykový kruh vymezující onen přátelský prostor, o kterém byla řeč výše. Také když se německá přívětivost při masových akcích jako je Mnichovský Oktoberfest neukáže vždy z té nejlepší stránky, má pro cizince všeobecně svůj šarm. Sice radost Němců ze zpěvu polevila; ale společný zpěv při rodinných slavnostech a v přátelském kruhu je ještě rozšířenější a píseň, která pak zazní k přípitku, má text „Ein Prosit, ein Prosit der Gemütlichkeit!“

K významové oblasti <příjemný>²⁰ patří také slova <pohodlný>²¹ a <poklidný>²², které bychom mohli právě tak pokládat za německá původní slova. Obě leží stylisticky na vysoké úrovni, pro co mluví například ta skutečnost, že slovo <blaho>²³ používal Goethe

¹⁶ v německém originále: du

¹⁷ v německém originále: Sie

¹⁸ v německém originále: Ihr

¹⁹ v německém originále: Du

²⁰ v německém originále: gemütlich

²¹ v německém originále: behaglich

²² v německém originále: beschaulich

²³ v německém originále: Behagen

jako popis pro čistý pozitivní stav mysli. První řádka jeho „Tischlied“ je ještě pořád okřídlené slovo:

„Zachvátila mne, nevím jak / Nebeská blaženost.“

Také slovo <poklidný>²⁴ bylo u Goetheho a jeho vrstevníků v kursu. V textu citovaném na straně 125 nazývá Eichendorf Němce nejen “těmi nejdůkladnějšími“, nýbrž také „těmi nejrozzvážlivějšími mezi evropskými národy“. Celá epocha mezi roky 1815 a 1848, která nese název postavy z humoristického časopisu Biedermeier, byla kulturou pohodlnosti a poklidnosti. Po revoluci v roce 1848 se poté oddělila maloměšťácká kultura příjemnosti, která našla v zahradním altánu svou publicistickou hlásnou troubu, od velkoměšťácké kultury vznešenosti, která se více nadchla pro druhou půlku našich původních slov. Tak to zůstalo až do poloviny 20. století. Zatímco velké množství Němců toužilo po příjemné idyle, vzdělanci se nechávali unášet hudbou Richarda Wagnera, Nietzscheho filosofií a do tragiky zahalenou velikostí německého ducha. Se stavem opojení vznešeností byl po druhé světové válce konec, ale touha po idyle zůstala. Člověk si rád dělal srandu z té německé maloměšťácké přívětivosti, přece jen to není špatné věno pro svobodné soužití Němců s druhým a evropskými sousedy. Podle okřídlené věty, kterou vyslovil rýnský bankéř David Hansemann roku 1847 před prvním sjednoceným pruským zemským sněmem, „končí přívětivost v záležitostech s penězi“. Za Němce hovoří to, že tu pořád je.

Zázemí

„Proč tak nesmírně miluje německý člověk Adolfa Hitlera?“, ptá se Robert Ley a odpovídá: “Protože se u něj cítí v bezpečí. To je ono, ten pocit bezpečí, to je právě ono, že v bezpečí!“

Tímto citátem vysloveným říšským pracovní vedoucí označuje Hermann Glaser v předmluvě ke svému novému vydání knihy v roce 1985 *Ideologie maloměšťáčka. Od*

²⁴ v německém originále: beschaulich

zničení německého ducha v 19. a 20. století a nástupu národního socialismu centrum oné německé mentality, na které ve svém polemickém díle naráží s neskryvaným hněvem. Němci si iracionálně přejí, aby se mohli uchýlit do ohraničeného celku tak jako do babiččina klína. I dodnes jsou Němci na celém světě považováni za národ, který nejvíce touží po bezpečí. Údajně nikde jinde neuzavírá tolik lidí pojistné smlouvy. I když je to statisticky ověřené, nemusí to nutně vypovídat něco o naší mentalitě; mohlo by to také mít něco společného se samotným pojišťovnictvím. Přesto mnoho hovoří pro to, že usilování o bezpečí je v Německu obzvláště silné. Starost o bezpečí není žádnou vadou. Samotné přehnané bezpečnostní opatření jsou všeobecně lepší než bezstarostnost. Také Američané jsou bezpečnostně uvědomělí, neboť v jejich právním systému musí každý prodavač nějakého zboží nebo služby počítat s tím, že je zavázán k zaplacení všech nákladů vzniklých při případných závadách. Doslova neuroticky působí diktátorské pojetí bezpečnosti, kde se o státní bezpečnost starají kontrolní orgány, které se obrovsky naparují. Něco jiného je usilování Němců o bezpečí, což se dá po jazykové stránce vyjádřit charakteristickými výrazy. <Bezpečí>²⁵ se dá přeložit do cizích jazyků bezproblémově, ale Němci chtějí víc, oni usilují o <zázemí>²⁶. Najít pro toto slovo ekvivalent v cizím jazyce je mnohem těžší. Také jiná slova, která obsahují kořen <bergen>, mají německou auru. Ne bezdůvodně hrají pojmy jako <tajit>²⁷ a <odtajit>²⁸ v Heideggerově filosofii důležitou roli. Touha po zázemí je od reformace charakteristickým prvkem německé kultury; neboť Němci tehdy ztratili zázemí v záštitě kostela, aniž by dostali jako náhradu zázemí ve státě. Tato touha začala dominovat v romantismu, když všem básníkům a myslitelům záleželo na tom, aby se ve vnitřním světě cítili jako ve spirituální děloze. Od té doby zůstala německá společnost a její kultura ovlivněna touhou po zázemí ve státě, národě, společnosti, rodině, u Boha, v přírodě nebo v metafyzickém systému.

S významem <bezpečí>²⁹ úzce souvisí jedno slovo, které bylo již výše zmíněno: <záštitá>³⁰. Mít rodinné zázemí znamená vysokou míru bezpečí. Duchovní zázemí najdou

²⁵ v německém originále: Sicherheit

²⁶ v německém originále: Geborgenheit

²⁷ v německém originále: Verbergen

²⁸ v německém originále: Entbergen

²⁹ v německém originále: Geborgenheit

³⁰ v německém originále: Schoß

katolíci v záštitě kostela. Abychom vyjádřili nonplusultra bezpečí, říkáme „být v naprostém bezpečí“. Záštita neznamená v angličtině to samé co v němčině, v angličtině je to *lap*, tedy část těla, na kterém matka chová své dítě. Znamená to zároveň mateřské lůno, původ, prostě to ochraňující. Při pozorování německého umění je jasné, jak moc tato představa ovlivnila vnímání prostoru v německé architektuře a vedení světla v malířství. Touha po bezpečí je vyjádřena také v nespočetně mnoha básních o noci, které se nejeví jako něco pochmurného a tajuplného, ale právě naopak jako ochranný plášť. *Nachtlied* od Friedricha Hebbela je příkladem. Zde je první a poslední sloka:

Dmoucí, vzdouvající se noc,
 Plná světel a hvězd:
 ve věčných dálkách,
 řekni, co se probudilo!

Spi, tím se přiblížíš tiše
 Jako chuva k dítěti,
 a okolo tohoto chudého plamínku
 vytvoříš ochranný kruh.

Konec pracovní doby

Málo slov zní tak lahodně německým uším jako konec pracovní doby - *Feierabend*. Vlast a přívětivost vzbuzují u vzdělců kýčovitost, ale konec pracovní doby oceňují všichni. Přitom tento pojem úzce souvisí s oběma výrazy; pro většinu Němců totiž znamená konec pracovního dne návrat domů. Britové jsou zvyklí oslavit konec služby spíše sklenicí piva v hospodě. Japonci se věnují po práci společnému jídlu s kolegy v restauraci. Většinu Němců to ale táhne domů, kde si mohou oddechnout v rodinném kruhu. Už v 19. století měl konec pracovní doby tuto atmosféru, jak ukazuje dřevorytina (ilustrace č. 4) Ludwiga Richtera. Uctívání konce pracovní doby se relativizuje tvrzení o pracovním nadšení Němců. Bez pochyby pracují tvrdě, ale se signálem k ukončení pracovní doby nechávají práce a chtějí si užít pohodu nicnedělání. Silný rozkol mezi pracovním světem a domácí puškou byl dlouho charakteristický pro německý každodenní život. Ještě dnes se citují Schillerovy verše: “Muž musí ven/do nepřátelského života/ musí dělat dojem a snažit

se“. Tváří tvář oproti tomu stojí duševní svět ženy- „úřaduje doma / cudná žena v domácnosti“-, ke které se muž vrací po celém dni námahy. Žádná jiná německá báseň nemá tak zcela zaznamenané představy hodnot, které v 19. a v první polovině 20. století regulovaly německý všední den, jako *Píseň od zvonu*, ze které byly verše vyňaty. Zde je vše pohromadě: eticko-mravní postoj k práci, přívětivost, touha po zázemí a pud ke šlechtnosti. Jak hluboko je zakotven konec pracovní doby jakožto představa hodnoty ve vědomí Němců, se ukazuje na mnoha věcech, mimo jiné na protestu proti libovolným otevíracím dobám obchodů nebo proti flexibilní pracovní době. Ve vnitropodnikových dohodách se už sice déle prohřešuje vůči tomuto posvátnému zvyku, ale všeobecné zrušení svátosti je zapříčiněno představami hodnot, které jsou obhajovány více iracionálně než lidské nedbalosti.

Spolek

Spolkový život je něco tak typicky německého, že si Němci sami dělají srandu z jejich přehnaně vážné činnosti v jednom nebo více spolcích. Ve své knize *Typisch deutsch. Wie deutsch sind die Deutschen?* tomu věnuje Hermann Bausinger celou kapitolu, která je přejmenována německým sebeironickým pořekadlem na: „Tři Němci – jeden spolek“. Tím objasňuje, jak vznikal spolkový život v 19. století zakládáním mužských pěveckých sborů, po kterých brzy následovaly tělocvičné spolky. Poté se spolky rozmnožily jako přísloveční králíci, přičemž chovatelské spolky králíků sloužily ke ztělesnění přehnaně vážné činnosti v jednom nebo více spolcích. V některých případech má organizace jakožto spolek právní důvody, protože při prokázané užitečnosti může být členský příspěvek odečten z daní. Ale ve většině případů slouží zakládání spolků pouze ke společenské vazbě mezi stejně smýšlejícími. V tomto ohledu patří spolek do stejného významového pole jako pojmy <vlast>³¹ a <zázemí>³². Spolek se liší od politických stran nebo jiných meziregionálních sjednocení jako <společenství>³³ od <společnosti>³⁴, které srovnával sociolog Ferdinand Tönnies ve své knize *Gemeinschaft und Gesellschaft* v roce 1887, čímž nedobrovolně

³¹ v německém originále: Heimat

³² v německém originále: Geborgenheit

³³ v německém originále: Gemeinschaft

³⁴ v německém originále: Gesellschaft

poskytl náboje nacistickým ideologům pro Německou lidovou stranu proti západní společnosti. Sami nacisté se při jejich sjednocení nespokojili s jednou jedinou stranou, s NSDAP, nýbrž vytvořili tucty podorganizací, kde si jejich členové mohli vytvářet podobný pocit sounáležitosti, který měli ve svých spolcích. Tento slabě vyvinutý cit Němců pro meziregionální sounáležitost byl jistě zásadním důvodem pro potřebu společenství ve spolcích, ze kterých je mnoho, jako například vesnické ochranné spolky, pevnými součástmi komunálního života. Podobnou roli hrají fotbalové kluby. Členové jsou sice zastupováni Německým fotbalovým svazem, ale příslušející se cítí k tomu svému, nikoli k DFB³⁵.

Pořádek

Ó, řád svatý, požehnané
 nebes dítě, které dané
 volně, lehce, rádo spájí,
 dík mu města vznik svůj mají,
 nedružný ten divoch z plání poslech^o jeho zavolání,
 v chýše lidské vstupovalo,
 jemný mrav jim darem dalo,
 dražší pak než pouto jiné
 spředlo, lásku ku otčině!³⁶

I když už dnes nikdo nečte Schillerovu *Píseň o zvonu*, zná ale téměř každý první řádku tohoto citátu ze svého dětství. Avšak matka, která tím pokárala své dítě, myslela něco jiného než Schiller. U něj znamená pořádek dohodnutí smysluplného pravidla, díky kterému bude civilizace teprve možná. Oproti tomu v německém všedním dni se pořádek rozumí jako striktní dodržování jednou stanovených pravidel, které se mohou vztahovat na tak banální věci jako je uspořádání předmětů na psacím stole nebo v regále. Především

³⁵ v českém překladu: Německý fotbalový svaz

³⁶ Autor překladu PhDr. Miloslav Ransdorf, CSc.

posedlost pořádkem v oblastech, ve kterých pořádek nevytváří ani lepší přehled ani nějak jinak neulehčuje život, nýbrž tkví v dodržování principů, uvedlo Němce do pověsti, že mají sklony k puntičkářství, co Jacob Grimm vyjadřuje následovně:

Puntičkářství, myslím, když dříve ještě nebylo vůbec známo, by Němci vymysleli jako první. Člověk se vžije do kruhu diplomatů, kteří jsou povinni zvažovat osudy zemí, které se nacházejí v komplikované situaci. Zkoumá, z jaké strany vyvstaly v drobnostech stovky potíží a nepříjemností, a hlavně která strana při jednání nejsnadněji podlehla a vzdala se; nemůže to být žádná jiná než strana německých vyslanců, a naši sousedé už dávno pochopili, jakou to pro ně má výhodu. Právě to je puntičkářství, odporovat svéhlavě něčemu nepodstatnému a nepostřehnout, že nám mimoto vyklouzl z rukou velký zisk.

To, co zde popisuje Jacob Grimm, se zdá, že sedí téměř na všechny politická jednání, o kterých se píše v tisku. V tom hlavním se člověk dohodnul, ale poté začíná hledat, kde je zakopaný pes a volání po „vylepšení“, které se mezitím stalo rutinou, začne být hlasitější. Zdá se, že schopnost kompromisu je u Němců nedostatkovým zbožím. Mají sklony k lpění na zásadách, které přivádí člověka o zdravý rozum. Psychoanalytici popisovali často německý národnostní charakter jako charakter anální.³⁷ Lidé s takovým ražením mají sklony k puntičkářství a přehnané spořivosti. Jsou považováni za typické pisálky, kteří se v extrémním případě přiklání k obsedantní neuróze a sadomasochismu. Takový psychologický portrét sedí velmi dobře na ochotné nohsledy nacistů. Podle Freudovy teorie vzniká taková anální fixace kvůli špatně proběhnutému vývoji v raném dětství. Proč by se mělo ale u Němců zrovna v této fázi něco nedařit? Pochopitelně tedy musíme připustit, že pro národ, který po mnoho staletí neznal stabilní státní pořádek, který umožňoval spolehlivé naplánování života, není nic důležitějšího než právě „svatý pořádek“, kterého se Schiller zapřísahává. Protože dnes už také ani pro Němce není pořádek něčím vytouženým, ale naopak něčím zatěžujícím, rozšiřuje se i u nich nepořádek čím dál tím víc. Tak se

³⁷ Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L.Kohlberga rozdělila vývoj člověka na pět fází. Druhou fází je právě fáze anální, mezi kterou tito psychoanalytici řadí osoby se sklonem k lpění na osobním vlastnictví, šetrivosti až k lakomosti, sobectví a tvrdohlavosti.

cizincům musí zdát, že studium na německých univerzitách je nesmírný nepořádek. Ten se projevuje kromě jiného tím, že pevně stanovená doba řádného studia, která je stanovena ve studijním řádu, se podstatně překračuje. Měli-li Němci dříve jen období karnevalu k tomu, aby si mohli oddychnout od neustálého pořádku, tak nyní používají během celého roku takové ventily jako demonstrace, malování graffiti nebo Love Parade³⁸. Němci si celkově pořádek velmi potrpí na pořádek, ale mají se za více pořádné, než skutečně jsou.

Přesnost

Jak moc za samozřejmé bereme my Němci dodržování termínů, poznáme zpravidla tehdy, když jsme v nějaké zemi, ve které se člověk nemůže spolehnout na jízdní řády a jiné časové údaje. Jedná se zde o tzv. sekundární ctnosti³⁹, které se podle názoru levicově liberálních kritiků těší v Německu příliš velké úctě. Ale přesnosti se nechtějí zřící ani oni. Důvody pro úctu by měly být ty samé, kvůli kterým je pořádek pro Němce pověstnou „půlkou života“. Tomuto přísloví musíme dát v něčem zapravdu, pořádek totiž ušetří práci a tím dobu života. Přesnost pomáhá při šetření času ještě daleko více. V hospodářské soutěži jsou sekundární ctnosti pravděpodobně důležitější než dobré vzdělání v oboru. Ve znalostech v manuálním, technickém a vědeckém oboru se konkurující národy z větší části vyrovnaly, přinejmenším je lehké se něco naučit od průkopníků. Jinak se to má se sekundárními ctnostmi, které byly přejaty z kulturní tradice a prohloubeny. Zde drží Německo trumf, který zčásti kompenzuje vysoké mzdy; neboť vyšší náklady, které vznikají podnikům při vyplácení mezd, jsou zčásti opět vyrovnány účinnou organizací práce. Když má člověk zaměstnance, kteří jsou včas na svém pracovním místě, a dodavatele, kteří včas dodávají jednotlivé díly, může na světovém trhu držet krok i s vysokými mzdami. Na rozvíjení sekundárních ctností se proto jen málokdy dívá jako na základní rys německého národnostního charakteru, ale spíše jako na výsledek konkurenčního tlaku. Zemi bez

³⁸ Love Parade v Berlíně byl nejznámějším festivalem techno kultury, před 4 lety kvůli tragické nehodě byl festival ukončen

³⁹ Mezi tyto německé sekundární ctnosti se řadí vlastnosti jako věrnost, píle, spolehlivost, ale také skromnost. Často jsou propojovány s oblastí obchodu.

nerostného bohatství a s nízkou úrodností, která ještě k tomu vstoupila mezi konkurenci v průmyslovém odvětví opožděně a nemohla se proto spoléhat na zajištěná výhradní práva, nezbude nic jiného, než vyrovnat již zmíněné handicapy účinností. K efektivní práci kromě svědomitosti a ochotnosti nasadit síly, které se mnohem lépe kontrolují, patří jako první přesnost. Ta se dá kontrolovat píchacími hodinami.

Spořivost

To, že jsou Němci spořivý národ, se nedávno ukázalo jako ekonomický problém. Jelikož nechtějí utrácet peníze, stagnuje vnitřní trh, zatímco export prudce roste. Alespoň se Němcům nevyčítá lakota tolik jako Skotům. Lakomí očividně nejsou. Statistika dokazuje, že při mezinárodních charitativních akcích patří k nejvelkorysejším dárcům. Přesto spoří své peníze více než jiné národy. K tomu mají hned několik důvodů. Většina dnešních Němců zažila přímo nebo nepřímo poválečnou nouzi a rozsáhlou ztrátu úspor kvůli měnové reformě. Znají z vyprávění náhlé zchudnutí, které zapříčinila inflace po první světové válce. Kromě toho se Německo ekonomicky připojilo k průmyslové revoluci v západní Evropě až pozdě, takže celý národ trpěl po staletí nedostatkem. Další důvodem ke spořivosti Němců je, že máme ve srovnání s románskými národy a Američany menší *conspicuous consumption*, jak to pojmenoval americký sociolog Thorsten Veblen. Pod tím rozuměl zbytečnou spotřebu. Tu máme z toho důvodu, jen abychom drželi krok se sousedy a udělali dojem. V Americe je toto zvláštním paradoxem; neboť na jednu stranu puritánská etika zakazuje opájet se v luxusu, ale na druhou stranu tím člověk může navenek ukázat, že patří k těm Bohem vyvoleným. Z této rozpolcenosti vznikla v Americe etika, která sice na jednu stranu pobízí k usilování o zisk, na druhou stranu ale podporuje asketické zřeknutí se. Podle známé teze Maxe Webera byla výzva k „vnitrozemské askezi“ zásadním důvodem pro rozvoj „protestantské etiky podnikání“, která pozitivně ovlivnila kapitalistickou formu hospodářství; poněvadž se zisk nesměl spotřebovat, znovu se investoval a tím se dále zvětšoval. Tím vznikla obrovská jmění, která často hned potom přešla do vlastnictví společnosti prospěšných nadací. V převážně luteránském Německu se usilování o zisk projevovalo méně, a dobročinnost se omezila na soukromé dary. Zde to byla spořivost, která se brala za hlavní zdroj skromného bohatství. „Nezaslouží dukátu, kdo neváží si groše“ patří k pořekadlům, které se Němci učí již v raném dětství. Dnes využívají spořivost i v praxi. U aut kladou důraz na malou spotřebu benzínu, u splachování

toalet uplatňují úsporné tlačítko a zhasínají světlo, když opouští místnost. Při tom ovšem nejsou obzvláště důslední; neboť se Standby-vypínáním⁴⁰ elektronických přístrojů zacházejí stejně marnotratně jako jiné národy. Při běžném nákupu však velmi dbají na peníze, což vede k tomu, že se konkurence nabízejících v Německu daleko více než ta v USA zaměřuje spíše na cenu než na prodejní servis. Hlavním důvodem německé spořivosti je v období konjunktury⁴¹ podvědomý strach, že se to zhorší. „Kdo šetří, má za tři“, tak zní jiné pořekadlo, které se děti učí také tak brzy jako to výše řečené; a když se Němcům dobře daří, mají hned pocit, že nouze už je před dveřmi. Teprve pořádný strach z chudoby mají v časech hospodářské krize, proto šetří peníze na horší časy, místo toho, aby oživilí ekonomiku. Německá míra spořivosti patří stále k nejvyšším na světě. Strach brzdí také německou připravenost ke spekulacím. Zatímco Američané investují své úspory do akcií, protože vidí ve spekulativním riziku možné větší zhodnocení investice než Němci, kteří upřednostňují místo vyššího rizika jistotu výnosu z cenných papírů, které jsou úročené pevnou sazbou. Jak moc se tyto dva národy v tomto bodě liší je vidět mimo jiné na odhadu v hazardních hrách. V amerických filmech můžeme neustále vidět profesionální pokerové hráče, jejichž úspěchy představují obdivuhodný výkon, zatímco z německého hlediska jsou hazardní hry vnímány negativně a obvykle jsou označovány jako chorobná závislost. Vlastnění a uchovávání si u nás vážíme ještě pořád více než zisku a užitku.

Schopnost

<Schopný>⁴² je slovo, které se dá těžko přeložit do jiných jazyků. *Francouzský příruční slovník Langenscheidt* k tomu uvádí parafrázi: *qui a toutes les qualités requises*, to znamená „někdo, kdo disponuje všemi potřebnými kvalitami“. *Velký školní slovník anglického jazyka* stejného nakladatelství nepoužívá parafráze a jmenuje místo toho řadu významů jako *(cap)able, efficient, competent, qualified, clever, skilful, proficient, experienced, excellent*. U obou zápisů se dá říci, že toto německé slovo má tak rozsáhlý a souhrnný

⁴⁰ Standby vypínání je funkce elektrospotřebičů, která umožňuje pohotovostní stav a okamžitý start spotřebiče (nejčastěji pomocí dálkového ovládání), ale za vysokou cenu, jelikož elektrické obvody spotřebiče jsou neustále pod proudem.

⁴¹ Konjunktura je období, kdy jsou podmínky pro hospodářství delší dobu příznivé

⁴² v německém originále: *Tüchtig*

význam, že ho anglický a francouzský slovník musí rozčlenit na jednotlivé významy. Etymologicky má slovo <schopný>⁴³ stejné kořeny jako <hodit se>⁴⁴ a <ctnost>⁴⁵. Schopný je někdo, kdo se podle výše citované francouzské parafráze hodí pro svůj úkol; a tato schopnost je pro Němce ctností, představuje etickou hodnotu. V souvislosti uznání objektivního výkonu s implicitním etickým hodnocením je značný rozdíl v porovnání s výše zmíněnými anglickými slovy, ze kterých žádné – kromě maximálně toho posledního – nemá etický podtón. Schopný ale neznamená jen objektivní výkonnost a připravenost podat výkon, která má být morálně hodnocena, evokuje kromě toho představu námahy, která se pojí s výkonem. *Efficient* je někdo, kdo s malým množstvím námahy podá maximální výkon. *Clever* je tehdy, když se mu to podaří bez jakékoli námahy. *Competent*, *skilful* a *proficient* znamená, že podá dobrý výkon, a *excellent* předpokládá, že je výkon velmi dobrý až výborný. Žádné z těchto slov neevokuje obraz člověka, kterému vystoupil pot na čele. Německé slovo <schopný>⁴⁶ to ale přesně dělá. Schopný člověk je kompetentní, zručný a pilný, ale především se namáhá a nestydí se za pot na svém čele.

Britové vyvinuli – jak ukazoval Max Weber – v době puritánství rovněž přísnou pracovní morálku, která nadále působila především v USA. Ale od konce 18. století byla v Anglii s nástupem Gentleman-Ideals⁴⁷ vytlačena etikou chování. Gentlemana poznáme tak, že podá výkon bez viditelné námahy a zdánlivě bez obtíží. Tato etika chování byla kódem společnosti, která se z ekonomického hlediska držela na světové špičce. V takové situaci už člověk nemohl zapůsobit na zaostávající konkurenci dalším zvyšováním výkonu, ale mohl to zkusit ještě tím, že na sobě nedal znát, jak namáhavé je stát na vrcholu. To je podstata ideálu šlechtetného muže, který převzala anglická střední vrstva od s ní spojené Gentry, tedy nižší šlechty, a který proto nosí aristokratické rysy.

Zcela jiný vývoj byl v Německu. Na začátku 19. století byli Němci ekonomicky úplně na dně. Proto museli vyvinout etiku, která považuje snahu o vzestup a k ní vynaložené úsilí za ctnost. Německou etikou výkonu je etika zdatnosti. V tom se liší od americké, kterou je etika úspěchu. Schopný je pro Němce také ten, kdo s poctivým úsilím získá peníze na

⁴³ v německém originále: tüchtig

⁴⁴ v německém originále: taugen

⁴⁵ v německém originále: Tugend

⁴⁶ v německém originále: tüchtig

⁴⁷ v českém překladu dále jen: ideál šlechtetného muže

obživu, zatímco Američané projeví své absolutní uznání až tehdy, když je úsilí završeno úspěchem.

Tento podivný rozdíl by mohl vysvětlit očividný strach Němců z konkurence. Zřejmě u nás panuje podvědomý strach, že ten schopný, který by se díky své námaze chtěl vidět jako dostačující, by se v konkurenci skrz větší úspěch stejně tak schopného, ale šťastnějšího konkurenta, musel cítit znevážen. Každopádně i nenucený pozorovatel si bez statistického šetření a sociálně psychologických studií všimne, že lidé v Německu mají mnohem větší tendenci závidět úspěch, než je tomu například v USA. To se projevuje mimo jiné v německých diskuzích o pojmu elita. Zatímco Angličané, Francouzi a Američané vidí na elitních univerzitách něco pozitivního, v Německu tento požadavek čelí masivnímu odporu. Samotné tradiční organizace pro podporování elity jako například nadace pro podporu německých studií vybírají své stipendisty sice podle výkonnostní zásady, ale podporují je podle jejich sociální potřeby, a tím se opět zařadí do falangy⁴⁸ svých vrstevníků. Na skrytou závist poukazuje také tajnůstkářství týkající se osobního příjmu. Zatímco Američané nejenže nedělají tajnosti okolo svého příjmu, nýbrž ho samou pýchou oznamují, Němci ho úmyslně zatajují, jakoby se jednalo o intimní záležitost. Poněvadž všeobecně lidský sklon k vychloubání se u nás neprojevuje jistě o nic méně než u jiných národů, dá se ostýchavost k mluvení o vlastním platu vysvětlit jen tak, že člověk na jednu stranu nechce vzbudit závist u druhých a na druhou stranu sám sebe nechce vystavit situaci, která by v něm samotném mohla vyvolat pocity závisti. Konkurence je něco, co předpokládá rovnost příležitostí; a ta je daná jen v rovnostářské společnosti. V hierarchickém pořádku musí být každý pokus o vymanění se a dosáhnutí vrcholu pocíťován jako provinění vůči řádu. Pozdějším nastolením společenské rovnosti v Německu se budeme zabývat později. V nynější spojitosti jde jen o dilema, kterému Němci čelili od 19. století. Na jedné straně se celý národ tlačil na vrchol, takže každý jednotlivec to musel vnímat jako výzvu ke zdatnosti. Na druhé straně se prohlašovala biedermeierovská⁴⁹ skromnost za ctnost a na vůli k vzestupu s vykasánými rukávy se nahlíželo nevráživě. Zdá se, že tento rozpor má i dnes pozdější účinky. V každém případě

⁴⁸ Falanga je bitevní řada, která tvoří obdélníkový útvar

⁴⁹ Biedermeierovská skromnost karikovala vlastnosti obyčejného člověka, jako byla jednoduchost člověka, touha neodlišovat se od ostatních a starat se jen o sebe.

získáme dojem, že mnozí Němci mají ještě pořád sklon vnímat úspěchy jim rovných s určitou závistí, když čtou dychtivě zprávy o vysoké šlechtě, aniž by jim tento zděděný status nezáviděli. Příkladné pro tuto rozpolcenost je německé úřednictvo, které se zakládá na striktní hierarchii, ale na druhou stranu připouští k příslušné úrovni málo konkurence. Teprve nedávno se člověk pokusil zavést plat podle výkonu. Zda to už brzy povede k větší konkurenci, je podle historického charakteru spíše nepravděpodobné.

Pracovitost

Málo pojmů je od cizinců tak i od Němci tak spontánně spojováno s německou mentalitou jako pracovitost. Přitom jsou dnes Němci podle statistiky nejlínějším národem na světě. Pracují méně hodin za rok než všechny ostatní národy okolo. Přesto se mezi nimi najde jen pár těch, kteří se berou za líné nebo kteří by se dokonce otevřeně hlásili k zahálce nebo lenosti. Někteří jsou tolik zapřáhnutí, že převládajícím pocitem není pohoda, nýbrž stres. Podíváme-li se ve srovnání na Anglii a Ameriku, bijí rozdíly přímo do očí. I když Britové pracují přibližně o 200 hodin více ročně, berou je Němci za pracovníky, kteří pracují pozvolným tempem a kteří si více cení své čajové pauzy než fyzicky náročné práce. Přehlíží přitom, že anglická etika chování zakazuje dávat najevo námahu a stěžovat si na stres. Američané, kteří pracují ještě déle než Britové, své úsilí sice smějí ukázat, ale nemohou si stěžovat na stres, protože by pak přiznali, že na daný úkol nestačí a tím by byli neschopní pracovníci. Proto jdou až na hranice své výkonnosti a ukazují navenek svůj šťastný obličej, který zmizí, když skončí v křesle psychiatra.

Americkou pracovní morálkou je, jak už bylo řečeno, etika úspěchu, protože puritánství vykládá pozemský úspěch jako znamení, že jsme Bohem vyvolení. Zcela jinak je to u Němců. Ti mezitím získali reputaci, že jsou světoví mistři v naříkání. „Naříkání na vysoké úrovni“ je novou německou specialitou. Němci pracují tvrdě, protože si prohloubili etiku zdatnosti, pro kterou je pot na čele čestným vyznamenáním; a smí si stěžovat na stres bez ostychu, protože tím se potvrdí fyzicky náročný čin. Tím vzniká pozoruhodná ambivalentnost. Píli pocitují jako morální povinnost, protože německá etika zdatnosti prohlašuje namáhavou práci za ctnost. Současně ale berou práci za svízel, na který si člověk může stěžovat; neboť práci světlí námaha, nikoli úspěch, a naříkání dělá úsilí ještě zřetelnějším. Kdo nepracuje, nemá důvod si stěžovat na námahu. Za to pak nezaměstnanost nabízí důvod k naříkání. Specifické problémy německého pracovního trhu by mohly z větší

části souviset s tímto aspektem německé mentality. Když – jako je to případem v Americe – se na naříkání nahlíží jako na přiznání, že jsme selhali, nebude to každý, kdo ztratí svou práci, oplakávat, nýbrž vynaloží veškerou snahu, aby si našel novou. Kde se ale na naříkání nahlíží jako na náznak námahy, tam budou lidé nejprve důrazně oplakávat svou nezaměstnanost, než půjdou hledat novou práci.

Současně se dá v Německu pozorovat znepokojivý vývoj. Větší část obyvatelstva je konkurencí nucena k tomu, aby se více namáhala a tím šla až na hranice svých možností, zatímco na druhé straně menší, ale – jak se zdá – rostoucí část se od námahy drží zpět a vyžívá se v naříkání. Když všichni Němci stáli hned po válce před troskami své zničené země, mohla se německá pracovitost a odhodlanost nespoutaně rozvíjet a díky tomu došlo během jednoho desetiletí k německému hospodářskému zázraku. Jiná byla situace po sjednocení. Tehdy byla země ekonomicky rozdělena, což pozitivně ovlivňovalo rozčlenění vykonavatele a kverulanty. Valná většina Němců chce být pilná i dnes, protože prohloubila úctu k pracovitosti. Užívat si nicnedělání jako pohodu je jich schopno jen několik málo. Kdo ale nemá příležitost předvést, jak je pracovitý, pro toho je velkým pokušením se více vyžívat v naříkání než se snažit pracovat. Musíme ale důrazně dodat, že toto východisko volí pořád jen menšina. Pracovitost většiny nebude narušována naříkáním několika mála. Daleko větším problémem je německé usilování o jistotu, kvůli kterému se stává ochrana před výpovědí překážkou pro ty, kteří chtějí pracovat. Strach ze změny, který stojí v cestě německému podnikatelskému duchu, bude předmětem závěrečné kapitoly této knihy.

Důkladnost

Důkladnost je tak typicky německá, že Němci sami mluví o „německé důkladnosti“, co se ovšem někdy vztahuje na věci, které by neměly být provedeny tak důkladně. Nejstrašlivější je výrok, že antisemitismus v Německu mohl vést jen k systematickému vyhlazení Židů, protože byl řízen německou důkladností. V 19. století měla <důkladnost>⁵⁰ ještě jiný význam než jen důsledné uskutečnění nějaké zásady. Když Eichendorff říká: „Německý národ je nejdůkladnější, nejduševnější, následně také nejrozvážlivější mezi evropskými národy“, pak ze spojení „duševní“ a „rozvážlivý“ vyplývá, že pod slovem

⁵⁰ v německém originále: Gründlichkeit

<důkladný>⁵¹ se nemá chápat radikálnost kompletní realizace plánu. Mnohem více radikálnosti je v původním smyslu latinského slova *radix*, <podstata>⁵². Za důkladné se brali Němci v 19. století, protože se jejich básníci a myslitelé snažili jít až na jádro věci. Duševní hloubková podstata spojená s vážností jako morální hodnotou, se nakonec stává ve smyslu <perfekcionismu>⁵³ součástí německé pracovní morálky. Němci jsou pyšní na svou důkladnost i dnes. To, co dělají, musí mít pádný důvod. Tak jako všechny zákony v ústavě a tak jako se mají jednotné smlouvy opírat o základní smlouvu, tak se oni ve všem přiklání k tomu základnímu a podstatnému.

Důkladnost vyžadují samozřejmě také Angličané, Američané a Francouzi. Přece jenom se zdají být daleko připravenější začít nejdříve malými krůčky, zatímco Němci chtějí jít až na jádro věci, a proto teprve jednají pozdě anebo vůbec. Karl Popperův princip *piecemeal engineering*, jak nazývá kráčení v čele malými krůčky, odpovídá anglické mentalitě, ale ne té německé. Máme sklon k tomu, že uděláme první krok teprve tehdy, když je vše důkladně promyšlené. To odpovídá uvažování o jistotě, které se vytvářelo po několik staletí.

⁵¹ v německém originále: gründlich

⁵² v německém originále: Wurzel

⁵³ v německém originále: Perfektionismus

4 GLOSÁŘ

Glosář č. 1 – Překlad názvů samotných kapitol		
Německé slovo	Varianty překladu	Zvolený překlad (poznámka)
Die Urworte, deutsch	původní slova, německá původní německá slova	původní německá slova
Die Heimat	domov vlast	vlast (vztah Němců k vlasti)
Die Gemütlichkeit	přívětivost pohodlí příjemnost útulnost	příjemnost (týká se prostoru i člověka)
Die Geborgenheit	bezpečnost zajištění zázemí	zázemí, ale i bezpečnost
Der Feierabend	konec pracovní doby	konec pracovní doby
Der Verein	jednota spolek klub	spolek (hovoří se o účasti ve spolcích)
Die Ordnung	pořádek řád lad	pořádek (souvisí s puntičkářstvím)
Die Pünktlichkeit	přesnost dochvilnost	přesnost (typická vlastnost Němců)
Die Sauberkeit	čistota pečlivost důkladnost	důkladnost (práce je vždy precizně udělaná)

Die Sparsamkeit	spořivost hospodárnost	spořivost
Die Tüchtigkeit	zdatnost schopnost	schopnost -v kontextu se dají použít oba výrazy (etika zdatnosti)
Der Fleiß	pracovitost pilnost	pracovitost (jeden z nejčastějších standardů, který je s Němci spojován, i když pracují skoro nejméně hodin za měsíc)
Die Ernsthaftigkeit	vážnost serióznost opravdovost	vážnost
Die Gründlichkeit	důkladnost řádnost	důkladnost (vše dělají pečlivě, do posledního puntíku)
Die Pflicht	povinnost	povinnost
Die Treu und die Redlichkeit	věrnost spravedlnost/poctivost	a věrnost a poctivost
Der Schutz und der Trutz	ochrana/zajištění a vzdor	ochrana a vzdor
Die Innigkeit	niternost vroucnost vřelost	niternost
Die Einfalt	prostoduchost omezenost	prostoduchost
Der Weltschmerz	světobol bolest světa	světobol

Die Sehnsucht	touha	touha
Die Tiefe	hloubka intenzita	hloubka
Der Ursprung	původ vznik	původ
Das Wesen	podstata existence bytí	podstata
Die Ehrfurcht	uctivost úcta	úcta
Die Tragik	tragičnost	tragičnost
Die Totalität	totalita úplnost celistvost	totalita
Das Absolute	neomezenost absolutnost	neomezenost
Der Staat	stát	stát
Der Wald	les hvozd	les (hvozd je básnický výraz)
Die Weihnacht	Vánoce vánoční svátky	Vánoce

Glosář č. 2 – podtržené složeniny v návrhu k překladu	Příklady způsobu překladu
Německé slovo	Ekvivalent v českém jazyce
das Arbeitsethos	eticko-mravní postoj k práci
das Erwerbsstreben	usilování o zisk
das Sicherheitsdenken	pojetí bezpečnosti
das Volksliedgut	národní píseň
der Erfolgsneid	závidět úspěch
der Kitschverdacht	kýčovitost
der Kündigungsschutz	ochrana před výpovědí
der Lebensunterhalt	peníze na obživu
der Leistungserbringer	vykonavatel
der Reichsarbeitsführer	říšský pracovní vedoucí
der Schreibtischtäter	pisálek
der Zunftzwang	cechovní povinnost
die Arbeitsethik	pracovní morálka
die Arbeitswut	pracovní nadšení
die Aufstiegswille	vůle k vzestupu
die Behaglichkeitskultur	kultura pohodlnosti
die Beschaulichkeitskultur	kultura poklidnosti
die Einsatzfreude	ochota nasadit síly
die Erhabenheitskultur	kultura vznešenosti
die Feierabendglocke	signál k ukončení pracovní doby
die Geheimniskrämerei	tajnostkářství
die Gemütlichkeitsindustrie	průmysl příjemnosti
die Gemütlichkeitskultur	kultura příjemnosti
die Haltungsethik	etika chování
die Heimatvertriebenen	vyhnaný z vlasti
die Kleinstaaterei	rozčlenění na malé státy

die Leistungsbereitschaft	připravenost podat výkon
die Leistungsethik	pracovní morálka
die Leistungsfähigkeit	výkonnost
die Ordnungswut	posedlost pořádkem
die Prinzipienreiterei	lpění na zásadách
die Spartaste	úsporné tlačítko
die Spekulationsbereitschaft	připravenost ke spekulacím
die Tiefgründelei	hloubková podstata
die Tüchtigkeitsethik	etika zdatnosti
die Vereinsmeierei	přehnaně vážná činnost v jednom nebo více spolcích
die Witzblattfigur	postava z humoristického časopisu
die Zwangneurose	obsedantní neuróza
der Zunftzwang	cechovní povinnost

5 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU

V komentáři k překladu jsou představeny jednotlivé jazykové jevy, které byly v ohledu na překlad z cizího jazyka do jazyka mateřského nejobtížnější. Dané problémy jsou interpretovány z lexikologického, morfologického a syntaktického hlediska. Řazení těchto rovin je založeno na frekvencii patřičných jevů v textu.

Rovina lexikální a slovtvorná je zaměřena na skládání a odvozování slov, anglicismy, slova pocházející z latiny a rčení. Navazující na tuto kapitolu jsou krátce okomentována Funktionsverbgefüge neboli vazby podstatných jmen se slovesy, která se nachází na rozhraní mezi lexikální a syntaktickou rovinou.

Rovina morfologická se věnuje transformaci vět v rodě trpném do rodu činného a slovesnému vidu.

Následuje širší kapitola, která se zaměřuje na syntax. Zde bude probírána problematika překladu participiálních, nominálních, infinitivních konstrukcí a dlouhých souvětí.

5.1 Lexikologie a slovtvorba

V této kapitole budou analyzovány lexikologické a slovtvorné jevy, které se ukázaly při procesu překladu jako nejčastější a nejproblematictější. Mezi tyto jevy patří složeniny, zpodstatnělá přídavná jména a slovesa, anglicismy a slova přejatá z latiny. U složenin je doslovný překlad často nemožný, tím pádem musí překladatel hledat vhodný ekvivalent odpovídající významu původního slova. K tvorbě odpovídajícího zpodstatnělého přídavného jména a slovesa byla potřeba najít slova, od kterých byla tyto jména odvozená a tím pomocí konverze vytvořit správné podstatné jméno. U anglicismů a slov přejatých z latiny vyvstává otázka, zda ponechat tato slova v původním tvaru nebo je přeložit do cílového jazyka.

5.1.1 Složeniny

Složeniny jsou pro německý jazyk typické. Přinášejí pozitiva, mezi které patří především úspornost a věcné vyjádření jazyka. V českém jazyce skládání není typickým slovtvorným postupem, neboť produktivním a jazyku vlastním je odvozování. Složeniny se do českého

jazyka překládají většinou několika slovy, protože v českém jazyce existuje málokdy patřičný ekvivalent. Tyto složeniny se mohou skládat ze dvou či více slov. Tvoří je slovo základové (das Basiswort), které stojí na konci složeniny a slovo určující (das Bestimmungswort), které stojí před slovem základovým. Nejčastěji se složeniny překládají pomocí podstatného jména s přívlaskem shodným a neshodným. Přívlasek shodný se shoduje s řídícím podstatným jménem v pádě, čísle a rodě/životnosti. Obvykle je vyjádřen přídavným jménem, zájmenem a číslovkou. Přívlasek neshodný se neshoduje s řídícím podstatným jménem v pádě, čísle a rodě/životnosti. Ve většině případů je vyjádřen podstatným jménem, příslovcem a infinitivem. V uvedených příkladech převládá překlad tvořený z podstatného jména s přívlaskem nevlastním.

Složeniny se slovem určujícím – Leistung :		způsob překladu – čím je vyjádřen
die Leistungsfähigkeit	výkonnost	jeden termín – odvozené slovo
der Leistungserbringer	vykonavatel	jeden termín – odvozené slovo
das Leistungsprinzip	výkonnostní princip	přívlasek shodný – přídavné jméno
die Leistungsbereitschaft	přípravenost podat výkon	přívlasek neshodný - sloveso
die Leistungssteigerung	zvyšování výkonu	přívlasek neshodný – podstatné jméno

Složeniny se stejným slovem základovým -ethik :		způsob překladu – čím je vyjádřen
die Leistungsethik	etika výkonu, rovněž se dá přeložit jako pracovní morálka	přívlastek neshodný – podstatné jméno
die Arbeitsethik	pracovní morálka	přívlastek shodný – přídavné jméno
die Tüchtigkeitsethik	etika zdatnosti	přívlastek neshodný- podstatné jméno
die Haltungsethik	etika chování	přívlastek neshodný – podstatné jméno

Složeniny, jejichž slovem základovým je odvozenina s příponou -ei :		způsob překladu – čím je vyjádřen
die Geheimniskrämerei	tajnostkářství	jeden termín – odvozené slovo
die Tiefgründelei	hloubková podstata	přívlastek shodný – přídavné jméno
die Kleinstaaterei	rozdělení na malé státy	rozdělení na státy - přívlastek neshodný – podstatné jméno; malé státy – přívlastek shodný – přídavné jméno
die Vereinsmeierei	přehnaná činnost v jednom nebo více spolcích	přehnaná činnost: přívlastek shodný – přídavné jméno; činnost v jednom nebo více spolcích: přívlastek neshodný – podstatné jméno
die Prinzipienreiterei	lpění na zásadách	přívlastek neshodný – podstatné jméno

Příklady těchto složenin byly vybrány na základě shody slova základového nebo určujícího, aby se mohl ukázat rozdíl nejen v odlišných významech slov, ale i ve způsobech překladu. Složeniny, jejichž slovem základovým je odvozenina s příponou –ei ukazují složitost slovtvorby německého jazyka a také různorodost překladu. Nejčastějším způsobem překladu byl překlad pomocí podstatného jména s přívlastkem neshodným.

5.1.2 Konverze

Konverze je na rozdíl od derivace tvoření slov bez změny slovtvorného kmene. Jediným slovtvorným prostředkem je zde změna paradigmatu. Přitom je třeba určit slovo, ze kterého bylo slovo konvertováno. Při konverzi dochází ke změně celého slova v jiné slovo jiného slovního druhu. Nejčastějším typem konverze ve výchozím textu jsou zpodstatnělá přídavná jména a slovesa.

Zpodstatnělá přídavná jména – tvar v textu	základní tvar	tvar v textu
die Gleichgesinnten	gleichgesinnt	stejně smýšlející
etwas Düsteres und Unheimliches	düster, unheimlich	něco pochmurného a tajuplného
das Erhabene	erhaben	vznešenost
das Spießige	spießig	to maloměřťácké
das Geringfügige	geringfügig	to nepatrné
das Grundlegende	grundlegend	to základní
das Grundsätzliche	grundsätzlich	to podstatné
das Schweißtreibende	schweißtreibend	to fyzicky náročné
das Bergende	bergend	to ochraňující
das Einzige	einzig	to jediné

Zpodstatnělá slovesa	
das Aufgehobensein	být pod dohledem
das Haben	vlastnění
das Bewahren	uchovávání
das Genießen	užitek
das Erwerben	zisk
das Suchen	hledání
das Schwelgen	opájení se
das Vereinbaren	dohodnutí
das Voranschreiten	kráčení v čele

5.1.3 Slova latinského původu

Latinská slova	
die Alma Mater	univerzita
die Alumni	absolventi školy
das Uterus	děloha
de facto	ve skutečnosti
der Export	vývoz
die Aura	atmosféra
der Code ⁵⁴	kód

Všechna tato slova jsem v textu vyjádřila českým ekvivalentem, jelikož jsem se snažila o přiblížení skupině čtenářů, která tento text čte. Protože jde o text populárně naučný, jak již bylo několikrát řečeno, čtenáři nemusí být naprostí odborníci, a tak by se měl autor snažit přiblížit význam těchto slov. Slova *de facto* a *der Export* by se mohla použít v překladu, jelikož se používají v běžné řeči, přesto jsem je pro lepší srozumitelnost přeložila. Zbylá slova jsou přeložena z důvodu, že se buď jedná o zastaralé slovo (*die Alumni*, *die Alma Mater*) nebo o medicínský výraz (*das Uterus*). V porovnání s překladem anglicismů byly tyto výrazy

⁵⁴ *der Code* se dá brát i za slovo přejaté z francouzštiny

náročnější na překlad, protože byla potřeba vyhledávat ve více tištěných slovnících a rešeršovat v internetových zdrojích.

5.1.4 Anglicismy

I když má německý jazyk tendenci vytvářet k anglicismům německý ekvivalent a tím zachovávat a posilovat jazyk, autor některé světově známé pojmy zachovává. V dnešní době se užívání anglicismů stalo módní záležitostí. Anglicismy se také často používají kvůli jejich ekonomičnosti, jelikož v mnoha případech je jejich význam jasný a ekvivalent v cílovém jazyce nemusí úplně vystihovat význam slova nebo jej musí opsat více slovy. Díky tomu, že se anglicismy čím dál tím častěji vyskytují ve všech formách komunikace, se tyto výrazy stávají běžnějším, posléze až přirozeným procesem. Tato cizí slova přebírají pravidla německé gramatiky.

Podstatná jména mají člen der, die, das	
die Gentry	nižší šlechta

Infinitiv přejímá obvyklou koncovku -(e)n	
boomen	prudce stoupat

U předcházejících příkladů jsem se rozhodla převést anglicismy do českého jazyka, jelikož tyto výrazy nemusí být pro čtenáře populárně naučného textu známy a těm pak může uniknout myšlenka celé věty, textu.

Anglicko-německé složeniny	
der Pokerspieler	pokerový hráč
die Standby-Schaltung	Standby vypínání

U složeniny der Pokerspieler je anglicismus ponechán z důvodu, že slovo poker je celosvětově známé a nepotřebuje další překlad. U slova die Standby-Schaltung zachovávám anglickou část složeniny z důvodu, že v českém jazyce neexistuje doslovný překlad, ale pouze vysvětlení, o jaký systém vypínání se jedná. Proto také v návrhu překladu uvádím význam tohoto systému vypínání v poznámce pod čarou.

5.1.5 Rčení (Redewendungen)

Rčení (Redewendungen) jsou útvarem lidové slovesnosti. Je to krátká průpovídka, která popisuje určitou životní zkušenost a vzniká díky lidské fantazii. Většinou jsou to obrazná vyjádření. Rčení lze volně skloňovat a časovat. Specifickým typem rčení je přirovnání.

Rčení	
aus dem Korsett der Ordnung ausbrechen	oddychnout si od neustálého pořádku
das Geld auf die hohe Kante legen	šetřit peníze na horší časy
das Suchen nach dem Haar in der Suppe	hledat, kde je zakopaný pes
sich auf seinen Lorbeeren ausruhen	usnout na vavřínech
so sicher wie in Abrahams Schoß	být v naprostém bezpečí

5.1.6 Přísloví

Přísloví je vyjádřením nějaké životní moudrosti, většinou se jedná morální ponaučení, výstrahu či pokárání. Účelem rčení je oživení jazykového projevu. Přísloví tvoří celé formalizované věty, které nelze rozdělit, přeformulovat, skloňovat či časovat.

Přísloví	
Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert	Nezaslouží dukátu, kdo neváží si groše
Spare in der Zeit, so hast du in der Not.	Kdo šetří, má za tři.

Rčení byly v textu frekventovanější a také náročnější na překlad než přísloví, jelikož v mateřském jazyce většinou neexistuje doslovný překlad. Byla potřeba hledat v elektronických i tištěných zdrojích, abychom našli význam těchto rčení a přísloví a tím i variantu českého překladu.

5.2 Lexikologie a Syntax

Vazby podstatných jmen se slovesy neboli Funktionsverbgefüge (dále jen FVG) stojí na rozhraní lexikální a syntaktické roviny. FVG jsou syntagmata, která se skládají z pevných vazeb podstatných jmen a funkčních sloves. Z hlediska tvorby se tedy řadí do roviny

lexikální. Zčásti se dají zařadit i do syntaktické úrovně, jelikož se chovají jako sloveso s odlučitelnou předponou a tvoří věty. FVG nebyly až tolik náročné na překlad, jelikož bylo možné je vyhledat v seznamu FVG nebo v elektronickém slovníku Lexicon 4.0.

5.2.1 Funktionsverbgefüge – Vazby podstatných jmen se slovesy	
auf den Grund gehen	jít až na jádro věci
auf der Hand liegen	ležet přímo na dlani -v návrhu k překladu přeloženo kvůli kontextu jako „mít hned několik (důvodů)“
außer Kraft setzen	zbavit platnosti, zde ale ve významu: přivádět lidi o zdravý rozum
hintern Berg halten	něco úmyslně zatajit
ins Auge springen	bít do očí
zur Tat kommen	jednat
einen Anschluss finden an	připojit se
den Wert auf etw. legen	klást důraz

5.3 Morfologie

Věty originálního textu jsou převážně tvořeny v trpném rodě (pasivu). V českém jazyce je více typické pro stavbu vět používání rodu činného (aktiva).

Český jazyk nerozlišuje dvě formy trpného rodu jako jazyk německý. V českém jazyce existují dvě formy trpného rodu, které se významově neliší. Mezi ně patří zvrtné pasivum (*sloveso nezvratné + se*), které vyjadřuje opakovanou činnost či děj a opisné pasivum (*být + tvar příčestí trpného*), které vyjadřuje stav nebo výsledek děje.

V německém jazyce se rozlišují následující dva typy trpného rodu:

5.3.1 Stavový trpný rod (Zustandpassiv)

Stavový trpný rod je tvořen slovesem *být (sein)* + *příčestím minulým (Partizipem II)*. Vyjadřuje výsledek určitého procesu a většinou se překládá buď opisným tvarem trpného rodu

v češtině (*být + přičestí trpné*), nebo také často přísudkem jmenným se sponou (sloveso *být + přídavné jméno*).

Příklad věty v originálním textu (slova zvýrazněné kurzivou jsou předmětem zájmu):

Es ist bezeichnend, dass das Heimatmotiv im deutschen Volksliedgut so sehr mit den Wanderliedern der Handwerksburschen *verbunden ist*; denn fühlbar war die Heimat am stärksten, wenn man sie verlassen musste.

Překlad:

Je příznačné, že námět vlasti v německých národních písních je značně *ovlivněn* tuláckými písničkami; neboť patrná byla vlast nejvíce, když ji člověk musel opustit.

Zde je stavový trpný rod v originálním textu přeložen pomocí přísudku jmenného se sponou (je *ovlivněn*). Stavový trpný rod zde vyjadřuje ukončený proces.

5.3.2 Průběhový trpný rod (Vorgangspassiv)

Průběhový pasiv tvoří sloveso *werden + přičestí minulé (Partizip II)* a vyjadřuje průběh dané situace. Do českého jazyka se dá přeložit buď pomocí aktiva, nebo pomocí opisného pasiva (*být + tvar přičestí trpného*) a zvratného pasiva (sloveso nezvratné + *se*).

Příklad věty v originálním textu a její návrh k překladu (slova zvýrazněné kurzivou jsou předmětem zájmu):

In amerikanischen Filmen kann man immer wieder professionelle Pokerspieler sehen, deren Erfolge als bewundernswerte Leistung *dargestellt werden*, während aus deutscher Sicht das Glücksspiel negativ *gesehen* und gewöhnlich als krankhafte Sucht *gezeigt wird*.

V amerických filmech můžeme neustále vidět profesionální pokerové hráče, jejichž úspěchy *představují* obdivuhodný výkon, zatímco z německého hlediska *jsou* hazardní hry *vnímány* negativně a obvykle *jsou označovány* jako chorobná závislost.

Vazba *dargestellt werden (představují)* je vyjádřena pomocí aktiva, činitele vyjadřují *Erfolge (úspěchy)*.

U vazeb *wird gesehen (jsou vnímány)*, *wird gezeigt (jsou označovány)* je použit překlad pomocí opisného pasiva, jelikož se jedná o náhled celého národa.

5.3.3 Vid

Na rozdíl od českého jazyka, který má vid dokonavý a nedokonavý, německý jazyk vid nerozlišuje. Proto je obtížné při procesu překladu zvolit ten správný výraz v českém jazyce.

Vid nedokonavý vyjadřuje činnost, kterou nelze časově ohraničit a sloveso tvoří všechny časy bez změny tvaru, zatímco vid dokonavý popisuje ukončenou činnost a vyjadřuje jen budoucnost či minulost. V německém jazyce nám pomáhají rozlišovat tyto dva vidy určité signály. U vidu dokonavého jsou to například příslovce času, která vyjadřují budoucnost: *danach, bald, dann* nebo infinitivní konstrukce vyjadřující úmysl nebo plán (*Er hat die Absicht, ein Auto zu kaufen*). U vidu nedokonavého to mohou být například zvrtná slovesa nebo sloveso v čase přítomném.

Dokonavý vs. nedokonavý:

A) Für dieses Wort ein fremdsprachliches Äquivalent zu *finden* ist viel schwerer.

Dokonavý: *Najít* pro toto slovo ekvivalent v cizím jazyce je mnohem těžší.

Nedokonavý: *Nacházet* pro toto slovo ekvivalent v cizím jazyce je mnohem těžší.

V této situaci jsem se rozhodla pro vid dokonavý, jelikož jde o ukončenou činnost. Cílem není nacházení, ale konečné nalezení patřičného ekvivalentu.

B) Dass die Privatsphäre bei uns stärker von der öffentlichen abgegrenzt ist, zeigt sich schon sprachlich in der Unterscheidung zwischen <du> und <Sie>.

Dokonavý: To, že je u nás soukromá sféra více oddělena od té veřejné, *se ukáže* už po jazykové stránce při rozlišování mezi <ty>⁵⁵ a <Vy>⁵⁶.

Nedokonavý: To, že je u nás soukromá sféra více oddělena od té veřejné, *se ukazuje* už po jazykové stránce při rozlišování mezi <ty>⁵⁷ a <Vy>⁵⁸.

Zde je vhodnější volba vidu nedokonavého, tedy slovesa „ukazovat“. Jedná se o situaci, která se vždy za daných podmínek opakuje. Nelze vybrat sloveso „ukázat“, jelikož netvoří přítomný čas a poukazuje na jednu ukončenou činnost.

C) Es muss aber ausdrücklich hinzugefügt werden, dass immer nur eine kleine Minderheit diesen Ausweg wählt.

Dokonavý: Musíme ale důrazně dodat, že toto východisko *zvolí* pořád jen menšina.

⁵⁵ v německém originále: du

⁵⁶ v německém originále: Sie

⁵⁷ v německém originále: du

⁵⁸ v německém originále: Sie

Nedokonavý: Musíme ale důrazně dodat, že toto východisko *volí* pořád jen menšina.

Tato věta je příkladem, jak obtížné je v českém jazyce najít správný ekvivalent pro sloveso. V tomto případě by více odpovídalo zvolení vidu nedokonavého, tedy slovesa *volit*. Jako v předchozím případě se jedná o situaci, která se vždy za daných podmínek opakuje. Sloveso *zvolit* referuje do budoucnosti, zatímco *volit* komentuje současnou situaci.

5.4 Syntax

Syntax je lingvistická disciplína zabývající se vztahy mezi slovy ve větě, slovosledem a správným tvořením větných konstrukcí. Předmětem syntaxe je věta. Věta je samostatná a obsahově uzavřená jednotka, která je zakončena interpunkčním znaménkem. Pomocí spojování jazykových prvků do vět a spojování vět stále do větších jednotek vzniká text.

Text zvolený k překladu je tvořen převážně podřadnými souvětími, která často obsahují vedlejší věty vztažné, podmětné, předmětné a vsuvky. U vedlejších vět vztažných je potřeba rozpoznat, ke které skutečnosti se pojí. Vedlejší věty podmětné a předmětné je potřeba umět rozlišit, jelikož mohou začínat stejnou spojkou (*dass*). Mezi frekventované jevy v originálním textu patří infinitivní, participiální a infinitivní konstrukce. Tyto konstrukce jsou většinou částí komplikovaných souvětí, která budou analyzována na konci této kapitoly. Příklady k daným problematickým jevům jsou vždy nejprve uvedeny v německém jazyce a přeloženy do českého jazyka. Slova zvýrazněné kurzivou jsou předmětem zájmu.

5.4.1 Participiální konstrukce

Participiální konstrukce slouží k nahrazení vedlejší věty vztažné. Používají se jako nominální konstrukce kvůli jejich úspornosti. Základ těchto konstrukcí tvoří deverbativní adjektivum odvozené od přičestí. Přičestí přítomné (Partizip I) vzniká přidáním koncovky *-d* k infinitivu slovesa. Označuje probíhající proces. Přičestí minulé (Partizip II) popisuje ukončený proces.

V textu se častěji objevuje přičestí minulé (Partizip II):

Geradezu neurotisch wirkt das Sicherheitsdenken von Diktaturen, wo gigantisch *aufgeblähte* Überwachungsorgane für Staatssicherheitsorganen.

Doslova neuroticky působí diktátorské pojetí bezpečnosti, kde se o státní bezpečnost starají kontrolní orgány, které se obrovsky naparují.

Tato věta je přeložena pomocí vedlejší věty vztažné proto, abychom se vyhnuli formulaci „naparující se“.

V další větě si můžeme kromě participiální konstrukce všimnout i využití nominálního stylu (*nach dem Abklingen der Welle von Heimatfilmen*). Jako nominální styl popisujeme větné konstrukce, ve kterých je plnovýznamové sloveso nahrazeno jménem. Využívají se kvůli jejich úspornosti v jazyce. Tyto konstrukce jsou typické především pro odborné a publicistické texty. Zde se zpodstatnělé sloveso *das Abklingen* nemusí vyjadřovat vedlejší větou, lze zanechat český ekvivalent odeznění:

Selbst nach dem Abklingen der Welle von Heimatfilmen, die gleich nach dem Krieg Balsam auf die Wunden der deutschen Seele träufelten, nimmt *der damit verbundene* Gefühlskomplex in der deutschen Kultur noch immer großen Raum ein.

Dokonce i po *odeznění* vlny vlasteneckých filmů, které působily hned po válce jako balzám na rány německé duše, zabírá *s tím spojený* citový komplex v německé kultuře ještě větší prostor.

Dalším příkladem nominálního stylu je věta:

Ein weit größeres Problem ist das deutsche Sicherheitsstreben, das *den Kündigungsschutz zu einem Hindernis für den Arbeitswillen der Fleißigen* werden ließ.

Daleko větším problémem je německé usilování o jistotu, kvůli kterému se stává *ochrana před výpovědí překážkou pro ty, kteří chtějí pracovat*.

Zde je složenina *der Arbeitswillen* nahrazena vedlejší větou pro lepší srozumitelnost.

5.4.2 Infinitivní konstrukce

Infinitivní konstrukce se v německém jazyce používají k nahrazení vedlejších vět podmětných, předmětných a přívlastkových. Tyto konstrukce mohou vznikat za tří podmínek:

- Podmět v hlavní větě se shoduje s podmětem ve vedlejší větě:
- Podmětem hlavní věty je zájmeno „es“, ve vedlejší větě by stálo zájmeno „man“
- Spojení se slovesem *scheinen*=*zdát se*, které nenahrazuje vedlejší větu, ale vyjadřuje osobní vazbu

Následují příklady těchto tří situací v německém jazyce:

Als dann aber mit großer Verspätung die Industrialisierung auch hier einsetzte, mussten viele Menschen ihre Heimat verlassen, *um* anderswo Arbeit *zu finden*, was mit großem Trennungsschmerz verbunden war.

Infinitivní vazba *um zu* zde nahrazuje spojku *damit*. V překladu do českého jazyka použijeme spojku *aby*, tedy vedlejší větu účelovou, jelikož se chceme vyhnout více infinitivům vedle sebe.

Diesereigentümliche Widerspruchscheint bis heutenachzuwirken.

Scheint zu překládáme pomocí *zdá se, že*.

Sie übersehen dabei, dass die englische Haltungsethik *es verbietet, sich* Anstrengung *anmerken zu lassen* und über den Stress *zu klagen*.

Tyto infinitivní konstrukce nebudou do českého jazyka přeloženy pomocí vedlejší věty, nýbrž se zachová infinitiv slovesa (zakazuje dát znát a stěžovat si)

Wer aber keine Gelegenheit hat seinen Fleiß *zu zeigen*, für den ist die Versuchung groß, sich mehr in Klagen *zu ergehen* als sich um Arbeit *zu bemühen*.

Infinitiv (*eine Gelegenheit*) *zu zeigen* je přeložen jako *nemá příležitost předvést*, a tedy v překladu ponechává infinitiv slovesa (předmět věty je nahrazen vedlejší větou předmětonou). Infinitiv zde plní funkci přívlastku neshodného.

Infinitivy (*die Versuchung*) *zu ergehen*, *zu bemühen* zde také zůstávají zachovány (pokušením) *vyžívat se, snažit se*. Infinitivy zde opět plní funkci přívlastku neshodného.

5.4.3 Komplikovaná souvětí

Autor ve svém díle často používá komplikovaná souvětí. Ty jsou nejčastěji tvořeny vedlejšími větami vztahnými a podmětnými, méně pak předmětnými. Často se objevují věty vložené. U těchto komplikovaných souvětí se musí určit, jak na sobě věty závisí. Aby byl text srozumitelný, dělí se tato dlouhá souvětí v českém jazyce na více souvětí a jednoduchých vět nebo se některá slova vynechávají. Nesmí však dojít k porušení významu. V příkladových větách jsou popsány druhy vět (HV=hlavní věta, VV=vedlejší věta):

Heimat hat nichts mit Bürgerschaft und politischer Zugehörigkeit zu tun (HV), es bezeichnet viel mehr einen engen Lebensraum (HV), zu dem in früheren Zeiten der vertraute Kirchturm, der Bach hinterm Vaterhaus oder die Linde vor dem Dorfkrug gehörten(VV-vztažná) und heute die Stammkneipe, der Kegelklub und Schützverein zählen.(VV-vztažná)

Vlast nemá nic společného s občanstvím a politickou příslušností. Popisuje spíše úzký životní prostor, ke kterému dříve patřila důvěrně známá kostelní věž, potok za rodným domem nebo lípa před vesnickou hospodou. Dnes je to obvyklá hospoda, klub kuželkářů a střelecký oddíl.

Věta byla rozčleněna na tři jednoduché věty, aby nedošlo k přehlčení slučovacemi spojkami *a* a *nebo*. Dalším důvodem tohoto rozčlenění je, že souvětí obsahuje dva několikanásobné podmínky, které je ze stylistického hlediska lepší rozdělit pro lepší srozumitelnost.

Některé věty lze zanechat v původní stavbě:

Der größere Teil der Bevölkerung *wird* durch den Wettbewerb *gezwungen*, *sich* immer mehr *anzustrengen* und dabei an die Grenze der eigenen Leistungsfähigkeit *zu gehen*, während auf der anderen Seite ein kleiner, aber – wie es scheint - *wachsender* Teil vor der Anstrengung zurückscheut und sich in Klagen ergeht.

Větší část obyvatelstva *je* konkurencí *nucena* k tomu, *aby se* stále více *namáhala* a při tom *šla* až na hranice svých možností, zatímco na druhé straně menší, ale – jak se zdá – *rostoucí* část, se od námahy drží zpět a vyžívá se v naříkání.

Následující věty se liší v počtu vět. Německé souvětí se skládá ze tří hlavních vět, za to české souvětí tvoří tři věty hlavní a dvě věty vedlejší.

- Der größere Teil der Bevölkerung *wird* durch den Wettbewerb *gezwungen*. Je první věta hlavní, objevuje se v ní průběhový pasiv (Vorgangspassiv), který je tentokrát přeložen do cílového jazyka opisným tvarem trpného rodu.
- *sich* immer mehr *anzustrengen* und dabei an die Grenze der eigenen Leistungsfähigkeit *zu gehen*. Tyto výpovědi tvoří infinitivní konstrukce s „zu“, které nahradí v českém jazyce spojka „aby“. V německém jazyce se tyto infinitivní konstrukce nedají počítat za větu, jelikož jsou jen ekvivalentem vedlejší věty. Neobsahují totiž určitý slovesný tvar. Do českého jazyka jsou tyto konstrukce přeloženy pomocí vedlejších vět předmětných.
- während auf der anderen Seite ein kleiner, aber – wie es scheint - *wachsender* Teil vor der Anstrengung zurückscheut. Druhá věta hlavní je doplněna o vsuvku, tedy myšlenku autora, a nalezneme v ní i přičestí přítomné (Partizip I) *wachsender*.

- sich in Klagen ergeht. Je třetí a poslední věta hlavní (souřadící s druhou větou hlavní)

Následujícím příkladem je věta, která zahrnuje již zmiňované pasivum, participiální konstrukce a složeniny. Abychom se vyhnuli většímu počtu vedlejších vět, bude věta rozdělena na dvě souvětí.

So muss beispielsweise das Studium an deutschen Universitäten in den Augen von Ausländern als heilose Unordnung erscheinen(HV), die sich unter anderem darin äußert(VV-vztažná), dass die in der Studienordnung *festgelegten Regelstudienzeiten weit überschritten werden* (VV-předmětná).

Tak se cizincům musí zdát (HV), že studium na německých univerzitách je nesmírný nepořádek (VV-podmětná). Ten se projevuje kromě jiného tím (HV), že *pevně stanovená doba řádného studia* (VV-předmětná), která je stanovena ve studijním řádu(VV-vztažná vložena), *se podstatně překračuje*.

Výraz *Regelstudienzeiten* je přeložen jako složenina složená z podstatného jména (doba) s přívlastkem nevlastním (studia) a přívlastku vlastního (řádného). Průběhový pasiv (Vorgangspassiv – *überschritten werden*) je nahrazen pro lepší srozumitelnost zvratným pasivem (*se překračuje*). Výraz *festgelegten*, který je tvarem přičestí minulého (Partizipu II) a součástí postupně rozvíjejícího se přívlastku, je do češtiny vyjádřen pomocí přívlastku shodného. Můžeme si také všimnout toho, že zatímco v německém překladu se vyskytuje pouze jedna věta hlavní a dvě věty vedlejší, český překlad obsahuje dvě věty hlavní a tři věty vedlejší. Český překlad tvoří více vět z toho důvodu, abychom se vyhnuli složitým tvarům přívlastků a vytvořili tak srozumitelnější verzi textu pro čtenáře.

6 ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo vytvořit návrh českého překladu k vybraným kapitolám z knihy od Hanse-Dietra Gelferta *Was ist deutsch? Wie die Deutschen wurden, was sie sind*. Tato kniha je souhrnem německých kulturních standardů, které jsou v jednotlivých kapitolách popisovány. Důvodem pro výběr této knihy k překladu je, že shledávám velice důležitou znalost kulturních standardů jiných zemí. Znalostí těchto standardů se člověk může nejen vyhnout trapným situacím a nedorozuměním při interkulturní komunikaci, ale prokáže zemi i určitý respekt a profesionalitu v jednání s lidmi. Tato interkulturní komunikace se realizuje každodenně v nespočetném množství mezinárodních obchodních, politických, diplomatických, vzdělávacích či turistických kontaktů. Pro překlad jsou zvoleny kapitoly, které nesou název kulturních standardů, které jsou s německým národem nejčastěji asociovány.

Abychom dospěli ke korektnosti překladu, byla potřeba využívat tištěných i elektronických slovníků, vyhledávat neznámé pojmy v elektronických zdrojích a diskutovat především mně jako překladatelce neznámé výrazy s odborníky v oboru.

Knihy patří do odborného funkčního stylu, konkrétně se řadí mezi populárně-naučnou literaturu, ve které by neměl být častý výskyt odborných výrazů a pokud se některá objeví, měly by být čtenáři vysvětleny. Z tohoto důvodu jsem využila poznámek pod čarou, které tyto výrazy čtenáři přibližují.

Překlad zvolených kapitol byla velice náročná záležitost. Byla potřeba se před samotným překladem seznámit s abstraktními výrazy z oblasti ekonomiky, psychologie, etiky, historie, a dokonce i techniky. Úryvky básní, které se v textu objevily, byly vyhledávány v elektronických zdrojích a převedeny již pomocí existujícího překladu (v případě nalezení českého překladu). Pro básně, pro které český překlad nalezen nebyl, byl vytvořen jeho návrh.

Před samotným návrhem k překladu je v teoretické části této práce věnována kapitola k procesu překladu. Zde je důležité, aby byla při reprodukci textu do cílového jazyka zachována invariantnost informace, která je obsažena v původním sdělení. V této kapitole jsou také blíže popisovány tři fáze překladatelovy práce, mezi které řadíme pochopení textu, interpretaci a přestylizování předlohy, a je zde nastíněn model ideálního překladatele, jeho ideálních vlastností, jako je například kreativita, objektivnost nebo kritický přístup ke zdrojům. Následují typy překladu dle reprodukce slovních znaků textu (vnitrojazykový, mezijazykový, transmutace) a dle jejich vztahu k výchozímu textu (doslovný, volný, adekvátní). V teorii je

také uvedeno několik druhů překladatelských postupů. Závěrečná kapitola teoretické části se věnuje znakům odborného funkčního stylu, konkrétně populárně naučného textu. Při zpracovávání teoretické části jsem se dozvěděla více o postupu při procesu překladu, který je velice důležitý k tomu, aby byl vytvořen kvalitní překlad. Získané znalosti mohly být aplikovány v praktické části této práce.

K překladu je vytvořen Glosář, který je rozdělen na dvě tabulky. První tabulka slouží k překladu samotných názvů kapitol, obsahuje varianty překladu a zvolenou variantou překladu. Druhá tabulka se zaměřuje na složeniny, kde je vždy uveden příklad způsobu překladu.

Komentář k překladu je vytvořen na základě vzniklých problematických jevů při procesu překládání. Ty jsou začleněny podle frekvence do roviny lexikální, morfologické a syntaktické. V rovině lexikální byly náročné na překlad složeniny, v rovině morfologické průběhový pasiv a v rovině syntaktické nominální a infinitivní konstrukce. Tyto problematické jevy se často objevovaly v dlouhých souvětích, která musela být pro lepší srozumitelnost rozčleněna do více samostatných souvětí a vět. Výskyt dlouhých souvětí ve výchozím textu byl přínosný hlavně proto, že jsem se naučila rychleji orientovat mezi jednotlivými částmi souvětí, identifikovat a řešit problematické pasáže.

Vytvoření návrhu překladu pro mě znamenalo velice zajímavou tvůrčí práci, při které jsem si obohatila své všeobecné znalosti, naučila se novým odborným slovíčkům a frázím a podrobněji poznala charakter německého národa, což může být přínosné i v budoucí kariéře. Překlad takovýchto textů může sloužit nejen ke zprostředkování velmi zajímavých informací o německém národě, ale i k porozumění jeho charakteru a vlastností.

7 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

ABZ.cz: slovník cizích slov - online hledání. *ABZ slovník cizích slov*. [Online] 2005-2014. [Citace: 10. únor 2014.] <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>.

Čechová Marie a kolektiv. 2000. *Čeština řeč a jazyk*. Praha : ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-57-9.

DUDEN. 2011. *Deutsches Universalwörterbuch*. 7., überarb. Aufl. Mannheim : Bibliographisches Institut GmbH, 2011. ISBN 978-3-411-05507-4.

Fišer, Zbyněk. 2009. *Překlad jako kreativní proces*. Brno : Host-vydavatelství, s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7294-343-2.

Free online translation. *SensAgent - translation*. [Online] SensAgent corporation, 2012. [Citace: 13. duben 2014.] <http://translation.sensagent.com/>.

Gelfert, Hans-Dieter. 2005. *Was ist deutsch? Wie die Deutschen wurden, was sie sind*. München : C. H. Beck, oHG, 2005. ISBN 3-406-52831-7.

Hrdlička, Milan. 1997. *Literární překlad a komunikace*. Praha : Filosofická fakulta Univerzity Karlovy Praha, 1997. ISBN 80-85899-22-1.

Hronská, Jana. 2012-2014. *Čeština nejen k maturitě*. [Online] 2012-2014. [Citace: 22. únor 2014.] <http://ccestina.blogspot.cz/>.

Jiří, Levý. 1998. *Umění překladu*. 3. vydání Praha : Ivo Železný spol. s r.o., 1983. ISBN 80-237-3539-X.

Kolektiv autorů. 2012. *IS'WAS? Slovník slangu a hovorové němčiny*. Brno : Lingea s.r.o., 2012. ISBN 978-80-87471-60-9.

Kolektiv autorů. 2005. *Německo-český tematický slovník pro konverzaci, tlumočení a překlady*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2005. ISBN 80-7182-192-6.

Kolektiv autorů. 2004. *Německo-český, Česko-německý studijní slovník*. Olomouc : NAKLADATELSTVÍ OLOMOUC, 2004. ISBN 80-7182-178-0.

Knittlová, Dagmar. 2000. *K teorii i praxi překladu*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. ISBN 80-244-0143-6.

Lingea Lexicon 2002, ver. 4.0. [elektronický slovník] Brno : Lingea s.r.o., 1997-2001.

Nietzsche, Friedrich. 1998. *Dionýské dithyramby a jiné básně*. Praha : AURORA, 1998. ISBN 80-85974-45-2.

Online Etymology Dictionary. *Online Etymology Dictionary*. [Online] Douglas Harper, 2001-2004. [Citace: 4. březen 2014.]

<http://www.etymonline.com/index.php>.

Proč je psaní důležitou činností politika - Miloslav Ransdorf. *Miloslav Ransdorf*. [Online] [Citace: 15. březen 2014.]

<http://www.ransdorf.com/p%C5%99eklady/archivpreklady.html>.

Redewendungen, Redensarten, Sprichwörter für Übersetzer, zum Deutsch lernen, für Interessierte der deutschen Sprache. *Redensarten - Index.* [Online] [Citace: 14. březen 2014.] <http://www.redensarten-index.de/literatur.php>.

Sprachkreis Deutsch. Für die Erhaltung der sprachlichen und kulturellen Vielfalt Europas. *Sprachkreis Deutsch.* [Online] Bubenberg-Gesellschaft, 3000 Bern. [Citace: 2. březen 2014.] <http://sprachkreis-deutsch.ch/>.

Sprichwort-Plattform. [Online] Programm für Lebenslanges Lernen (LLP) der Europäischen Kommission, 2008-2010. [Citace: 21. duben 2014.] <http://www.sprichwort-plattform.org/sp/Sprichwort-Plattform>.

Ústav pro jazyk český. 2011. Slovo a slovesnost. [Online] Akademie Věd ČR, v.v.i., 2011. [Citace: 15. duben 2014.] <http://sas.ujc.cas.cz/>.

Vajdová, Libuša. 2008. *Myslenie o preklade*, Bratislava: Kaligram, 2008. ISBN 80-8101-006-8.

Vilikovský, Ján. 2002. *Překlad jako tvorba*. Praha : Ivo Železný spol. s r.o., 2002. ISBN 80-237-3670-1.

Vít, Martin. *slovník.cz - Multilingual Dictionary. vícejazyčný slovník.* [Online] [Citace: 24. duben 2014.] <http://www.slovník.cz/>.

wikipedia.de - Wikipedia, die freie Enzyklopädie. *WIKIPEDIA.* [Online] 2014. [Citace: 17. leden 2014.] http://de.wikipedia.org/wiki/Alma_mater.

wikipedia.de - Wikipedia, die freie Enzyklopädie. *WIKIPEDIA.* [Online] 2014. [Citace: 17. leden 2014.] <http://de.wikipedia.org/wiki/Alumni>.

Wörterbuch, Langenscheidts. 1993. Česko-německý, Německo-český slovník. Praha :
Aventinum Praha, 1993. ISBN 80-7151-396-2.

8 RESUMÉ

Tato bakalářská práce se zabývá teorií a praxí překladu. Text k překladu byl vybrán z jednotlivých kapitol knihy *Was ist deutsch? Wie die Deutschen wurden, was sie sind.* od autora Hanse-Dietera Gelferta.

Teoretická část se věnuje procesu překladu, kde jsou popisovány fáze tohoto procesu a vlastnosti ideálního překladatele, dále typům překladu a překladatelským postupům. Závěrečná část teorie se zaměřuje na odborný funkční styl, konkrétně na populárně-naučnou literaturu.

Praktickou část tvoří samotný překlad textu doplněný o glosář. První glosář je zaměřen na překlad názvů zvolených kapitol a druhý glosář na složeniny. Následuje komentář k překladu, kde jsou představeny konkrétní problémy, které vyvstaly během překladu, a návrh na jejich řešení. Tyto problémy jsou zařazeny do roviny lexikální, morfologické a syntaktické řazeny podle jejich frekventovanosti.

RESÜMEE

Diese Bachelorarbeit beschäftigt sich mit der Übersetzungstheorie und Übersetzungspraxis. Der zu übersetzende Text stammt aus einzelnen Kapiteln des Buches *Was ist deutsch? Wie die Deutschen wurden, was sie sind.* von Hans-Dieter Gelfert. Die Übersetzungstheorie widmet sich dem Übersetzungsprozess, in dem die Phasen des Prozesses, die Eigenschaften des idealen Übersetzers sowie die Übersetzungstypen und -methoden beschrieben werden. Den letzten Teil dieses Kapitels bildet die Übersetzung des Fachtextes als funktionalen Stil, vor allem die Übersetzung der populärwissenschaftlichen Literatur. Der praktische Teil besteht aus der Übersetzung, ergänzt durch zwei Glossare. Das erste Glossar umfasst die Namen der einzelnen Kapitel und das zweite Glossar die Komposita. Anschließend folgt der Kommentar, worin die Probleme, die bei der Übersetzung auftauchten, und der Entwurf für ihre Lösung dargestellt werden. Diese Probleme sind in die lexikalische, morphologische und syntaktische Ebene eingeteilt und nach der Häufigkeit geordnet.

9 PŘÍLOHY

Urworte, deutsch

In vermutlich jeder Nation gibt es Wörter, mit denen besondere Wertvorstellungen verbunden sind. Manche davon werden als so typisch empfunden, dass ihnen das nationale Etikett mit einem Adjektiv aufgedrückt wird. So pflegt man von «deutscher Gründlichkeit» zu sprechen, während die Briten *English humour* für sich reklamieren. Darüber hinaus gibt es Wertbegriffe, die für eine Nation typisch sind, ohne dass sich deren Angehörige dessen bewusst sind. Im Folgenden werden wir eine Reihe von deutschen Wörtern betrachten, von denen manche als nationaltypisch gelten, während bei anderen der typische Charakter erst erkennbar wird, wenn man sieht, dass der Begriff bei unseren Nachbarvölkern entweder überhaupt kein Äquivalent hat oder eine viel geringere Rolle spielt. Manche solcher «Urworte», die im Schrifttum des 19. Jahrhunderts wie Leitfossilien wiederkehren, sind inzwischen so gut wie ausgestorben, auch wenn sie noch im Duden stehen. So wird wohl jeder Deutsche das Gefühl haben im falschen Jahrhundert zu sein, wenn er die Wörter «hold», «traut» und «träulich» hört, die einstmal das deutsche Gemüt tief berührten. Erst recht zusammenzucken wird man bei dem Wort «völkisch», das durch die Nazis zum Urwort ^{verwacht} wurde; und auch das Wort «schneidig», mit dem man noch vor dem Zweiten Weltkrieg einem energisch auftretenden jungen Mann höchstes Lob zollte, würde heute eher als abwertend empfunden. Selbst «Vaterlands» ruft bei vielen ein gewisses Unbehagen hervor, während «Heimat» unverfänglich ist; und wer vom «Genius» des deutschen Volkes spricht, wird ein mokantes Lächeln ernten. Sogar das bis 1968 noch übliche «Fräulein» für eine unverheiratete Frau, das mit der Nebenbedeutung Jungfräulichkeit positiv besetzt war, wird inzwischen negativ wahrgenommen. Die folgende Auswahl deutscher Urworte erhebt keinen Anspruch auf Vollständigkeit, geht aber davon aus, dass es sich um Begriffe handelt, die für Deutsche ein besonderes Gewicht haben und somit Facetten der deutschen Mentalität widerspiegeln. Versteht man sie als Symptome eines nationalen Charakterbildes, so lässt ihre Anordnung bereits eine

↳ quids mplem
↳ unthula

Diagnose ahnen, die aber erst am Schluss des Buches explizit ausgesprochen werden soll, nachdem – um im medizinischen Bilde zu bleiben – die Anamnese abgeschlossen ist.

Heimat

Part II

Das Heimat ein deutsches Urwort ist, wird niemand ernsthaft bestreiten. Selbst nach dem Abklingen der Welle von Heimatfilmen, die gleich nach dem Krieg Balsam auf die Wunden der deutschen Seele trauerten, nimmt der damit verbundene Gefühlskomplex in der deutschen Kultur noch immer großen Raum ein. So brachte der Regisseur Edgar Reitz 1984 eine 11-teilige Fernsehserie mit dem Titel *Die Heimat* heraus, der er 1992 eine 13-teilige unter dem Titel *Die zweite Heimat* folgen ließ. Eine dritte Folge kam 2004 heraus. Dass Menschen eine emotionale Bindung an den Ort ihrer Kindheit haben, ist nichts typisch Deutsches. Typisch ist aber, dass diese Bindung bei Deutschen ein so starkes Gewicht hat. Engländer, Franzosen und Amerikaner fühlen sich zuerst einmal ihrer Nation zugehörig und erst danach einer bestimmten Region. Zwar fühlen Texaner sich zuallererst als Texaner, doch dann ist Texas für sie ein Staat und nicht das, was wir Deutschen als Heimat empfinden. Heimat hat nichts mit Bürgerschaft und politischer Zugehörigkeit zu tun, es bezeichnet vielmehr einen engen Lebensraum, zu dem in früheren Zeiten der vertraute Kirchtrum, der Bach hinterm Vaterhaus oder die Linde vor dem Dorfkrug gehörten und heute die Stammkneipe, der Kegellub und der Schützenverein zählen. Selbst in Industriestädten findet man eine romantisch anmutende Gefühlsbindung an so unromantische Gegenstände wie den Schlackenberg am Ortsrand oder den Förderturm der benachbarten Kohlenzeche.

Nach den Gründen für die starke Heimatbindung der Deutschen braucht man nicht lange zu suchen. Über viele Jahrhunderte hinweg war der unmittelbare Lebensraum das Einzige, was eine stabile Identifikation erlaubte; denn die politische Zugehörigkeit der betreffenden Region war unvorherschaubar. Schwankungen unterworfen. Durch Heirat des Landesherren oder durch Erbteilung konnte man über Nacht zu einer anderen politischen Einheit gehören. Da es bis weit ins 19. Jahrhundert hinein wenig Möglichkeiten der politischen Mitbestimmung gab, bestand für eine Identifikation

vice
not
nozel

Nominulsh

dein
gegrüßte
bieder

mit der größeren Einheit kein Anlass. In seinem Heimatort hingegen gehörte man der Kirchengemeinde, einer Zunft, einem Schützenverein oder dem Rat der Stadt an. In den Jahrhunderten der deutschen Kleinstaaterei war die unmittelbare Heimat der einzige Ort, in den man vollintegriert war, sofern man sich nicht selber zum Außenseiter machte. Wenn Handwerksburschen nach Abschluss ihrer Lehre auf Wanderschaft gingen, um bei fremden Meistern neue Handwerkstechniken zu erlernen, trugen sie ihre Heimat im Herzen. Oft kehrten sie zurück, um die Tochter des Meisters zu heiraten und die Werkstatt zu übernehmen. Wenn dies nicht möglich war, heirateten sie in eine andere, genauso geprägte Region ein, die dann ihre neue Heimat wurde. Es ist bezeichnend, dass das Heimatmotiv im deutschen Volksliedgut so sehr mit den Wanderliedern der Handwerksburschen verbunden ist; denn fühlbar war die Heimat am stärksten, wenn man sie verlassen musste. Und am schönsten war sie, wenn man in sie zurückkehrte. In Volksliedern wie «Innsbruck, ich muss dich lassen» oder «Muss ich denn, muss ich denn zum Städtele hinaus» spürt man noch heute das sentimentale Heimatgefühl, aus dem heraus sie entstanden sind. Wirtschaftshistoriker nehmen an, dass der frühe Beginn der industriellen Revolution in England nicht unwesentlich durch die frühe Auflösung des Zunftzwangs befördert wurde, während in Deutschland dieser Zwang der Industrialisierung entgegenstand. Als dann (aber mit großer Verspätung) die Industrialisierung auch hier einsetzte, mussten viele Menschen ihre Heimat verlassen, um anderswo Arbeit zu finden, was mit großem Trennungsschmerz verbunden war. Die ständige Klage über die mangelnde Mobilität der deutschen Arbeitnehmer zeigt an, dass die Heimatbindung noch immer sehr stark ist. Während es für Amerikaner selbstverständlich ist, je nach Arbeitsangebot den Wohnort zu wechseln, fällt dies den Deutschen viel schwerer. Noch fester als die soziale Heimatbindung sitzt im kollektiven Gemüt der Deutschen der emotionale Komplex, der mit dem Wort «Heimat» assoziiert wird. Noch heute genießt ein Millionenpublikum Fernsehsendungen, die unter Titeln wie «Kein schöner Land» heimatliche Gefühle mobilisieren, obgleich darin Regionen vorgeführt werden, die mit der eigenen nichts zu tun haben. Das beweist, dass Mentalitäten dauerhafter Gebilde sind als die aktuelle Lebenswirklichkeit.

Das Heimat im deutschen Bewusstsein nicht nur eine geographische Realität, sondern ein Symbol für Geborgenheit, verklärte

Kindheit, kurz, für das unbeschädigte Leben ist, erkennt man daran, dass das Wort in vielfältiger Weise als Metapher verwendet wird. So spricht man von politischer, religiöser, ideologischer oder akademischer Heimat. Solche Zugehörigkeitsgefühle gibt es natürlich auch anderswo. Amerikanische Akademiker fühlen sich sogar viel stärker und dauerhafter mit ihrer Alma Mater verbunden, zu der sie auch noch als Alumni Kontakt halten. Doch scheint bei ihnen das Zugehörigkeitsgefühl vor allem aus Dankbarkeit, Verantwortung und Lokalpatriotismus zu bestehen, während wir Deutschen von einer Gruppenzugehörigkeit ein Gefühl von Geborgenheit und Aufgehobensein erwarten. Da deutsche Universitäten ihren Absolventen dieses Gefühl nicht vermitteln, ist es ihnen bisher auch nicht gelungen, ihre Alumni so an sich zu binden, wie das amerikanische Universitäten schaffen, die nicht an das Geborgenheitsverlangen, sondern an den Stolz der Absolventen appellieren.

Kulturhistorisch wurde der deutsche Heimatbegriff vor allem durch die Romantik geprägt, und noch heute sind es vor allem romantische Landschaften, die mit dem Wort assoziiert werden. Da deutsche Landschaften keine reinen Naturphänomene, sondern über Jahrhunderte hinweg gewachsene Kulturräume sind, in denen sich eine regionale Stammesidentität ausgebildet hat, bedeutet Heimat über das Geographische hinaus eine kleine Welt mit einer eigenen unverlierbaren Geschichte. Nur so erklärt sich das Festhalten der Heimatvertriebenen an dem, was sie de facto für immer verloren haben. Wenn die Vertriebenenverbände den Slogan vom «unverlierbaren», ja sogar «erblichen» Heimatrecht verbreiten, drückt sich darin weniger ein revanchistischer Nationalismus – den es natürlich auch gibt – als vielmehr die deutsche Heimatobsession aus, die über die persönliche Sentimentalität hinaus eine kollektive Sehnsucht ausdrückt. Die Saite dieses fast schon metaphysischen Heimatbegriffs klingt selbst in den bekanntesten Versen des ansonsten sehr unpatriotischen Friedrich Nietzsches an:

Die Krähen schreien
Und ziehen schwirren Flugs zur Stadt:
Bald wird es schnein,
Wohl dem, der jetzt noch – Heimat hat!

Gemütlichkeit

Das Wort lässt sich so schwer in andere Sprachen übersetzen, dass es im Englischen und anderswo oft als deutsches Fremdwort verwendet wird. Englische Wörterbücher trennen die Bedeutung meist in eine personenbezogene und eine sachbezogene. Ein 'gemütlicher Mensch' wird als *sociable*, *genial*, *joyful* und *jolly* bezeichnet, ein gemütlicher Raum als *cozy*, *comfortable* und *snug*. Eine ähnliche Trennung findet man in französischen und italienischen Wörterbüchern. Das Spezifische am deutschen Gemütlichkeitsbegriff ist aber, dass er Mensch und Raum zusammenfasst. Gemütlich ist gerade die Einheit eines entspannten Menschen mit einem spannenden Innenraum. Diese Einheit herzustellen ist das Ziel einer deutschen Unterhaltungsform, die man geradezu als Gemütlichkeitsindustrie bezeichnen kann. Familiensendungen mit viel Volksmusik bringen das Produkt heute per Fernsehen ins Haus. Aber auch schon im 19. Jahrhundert war die Gemütlichkeit im Familienkreis, im Dorfkrug und unter der Dorflinde eine typisch deutsche Form von Geselligkeit, die nirgendwo anschaulicher dokumentiert ist als auf den Stichen von Ludwig Richter, der deshalb einer der beliebtesten deutschen Künstler seines Jahrhunderts war. Noch heute spüren ausländische Besucher, dass deutsche Geselligkeit in einem engeren Kreis und mit mehr Wärme als anderswo gepflegt oder zumindest angestrebt wird.

Dass die Privatsphäre bei uns stärker von der öffentlichen abgegrenzt ist, zeigt sich schon sprachlich in der Unterscheidung zwischen 'du' und 'Sie'. In englischsprachigen Ländern reden sich alle mit *you* an, was dem früher auch in Deutschland üblichen 'Ihr' entspricht, wobei nur zwischen der förmlichen Anrede mit *Sir/madam* und *Mister/mistress* und der zwanglosen mit dem Vornamen unterschieden wird. Größere Intimität gibt es nur in der Zweisprache mit Gott, den man mit *thou* (du) anredet. Das deutsche 'Du' schlägt um den Sprecher einen sprachlichen Kreis, der jenen Gemütlichkeitsraum eingrenzt, von dem oben die Rede war. Auch wenn sich die deutsche Gemütlichkeit bei Massenveranstaltungen wie dem Münchner Oktoberfest nicht immer von der besten Seite zeigt, hat sie im allgemeinen für Ausländer einen eigentümlichen Charme. Zwar hat die Sangesfreunde der Deutschen nachgelassen; doch ist das

gemeinschaftliche Singen bei Familienfesten und im Freundeskreis immer noch weit verbreitet, und eines der Lieder, die dann angestimmt werden, hat den Text «Ein Prosit, ein Prosit der Gemütlichkeit».

Zum Bedeutungsfeld von 'gemütlich' gehören auch die Wörter 'behaglich' und 'beschaulich', die man ebensogut zu den deutschen Urworten zählen könnte. Beide liegen stilistisch auf höherem Niveau, wofür zum Beispiel die Tatsache spricht, dass Goethe das Wort 'Behagen' gern als Bezeichnung für einen ungetrübten positiven Gemütszustand verwendet. Die erste Zeile seines «Fischliedes» ist noch immer ein geflügeltes Wort: 2.7

«Mich ergreift, ich weiß nicht wie / Himmlisches Behagen.»

Auch das Wort 'beschaulich' stand bei Goethe und seinen Zeitgenossen hoch im Kurs. In dem auf Seite 125 zitierten Text nennt Eichendorff die Deutschen nicht nur «die gründlichste», sondern auch «die beschaulichste unter den europäischen Nationen». Die gesamte Epoche zwischen 1815 und 1848, die mit dem Namen einer Witzblatfigur als Biedermeier bezeichnet wird, war eine Behaglichkeits- und Beschaulichkeitskultur. Nach der 1848er Revolution trennte sich dann die kleinbürgerliche Gemütlichkeitskultur, die in der Gartenlaube ihr publizistisches Sprachrohr fand, von der großbürgerlichen Erhabenheitskultur, die sich mehr für die zweite Hälfte unserer Urworte begeisterte. So blieb es bis in die Mitte des 20. Jahrhunderts. Während die große Masse der Deutschen sich nach der gemütlichen Idylle sehnte, berauschten sich die Gebildeten an Richard Wagners Musik, an Nietzsches Philosophie und an der tragikumwölkten Größe des deutschen Geistes. Mit dem Erhabenheitsrausch war es nach dem Zweiten Weltkrieg vorbei, doch die Sehnsucht nach der Idylle ist geblieben. Man mag sich über das Spiel der deutschen Gemütlichkeit lustig machen, doch für das friedliche Zusammenleben der Deutschen miteinander und mit den europäischen Nachbarn ist sie keine schlechte Mitgift. Nach dem geflügelten Satz, den der rheinische Bankier David Hansemann 1847 vor dem ersten Vereinigten Preußischen Landtag sprach, «hört in Geldsachen die Gemütlichkeit auf». Dass sie immer noch gibt, spricht für die Deutschen.

Geborgenheit

«Weshalb liebt der deutsche Mensch Adolf Hitler so unsagbar?», fragt Robert Ley und antwortet: «Weil er sich bei Adolf Hitler geborgen fühlt. Das ist es, das Gefühl des Geborgenseins, das ist es. Geborgen!»

Mit diesem Zitat aus dem Munde des Reichsarbeitsführers markiert Hermann Glaser im Vorwort zur 1985 erschienenen Neuausgabe seines Buches *Spiesser-Ideologie. Von der Zerstörung des deutschen Geistes im 19. und 20. Jahrhundert und dem Aufstieg des Nationalsozialismus* das Zentrum jener deutschen Mentalität, auf die er in seiner polemischen Schrift mit unverhohlenem Zorn eindringt. Es ist das irrationale Verlangen der Deutschen, sich in ein bergendes Ganzes wie in den Schoß einer Großen Urmutter zu flüchten. Noch heute gelten die Deutschen als das sicherheitssüchtigste Volk der Welt. Angeblich werden nirgendwo sonst so viele Versicherungsportfolios abgeschlossen. Falls das statistisch gesichert ist, muss es nicht zwangsläufig etwas über unsere Mentalität aussagen; es könnte auch mit der Organisation des Versicherungswesens insgesamt zu tun haben. Dennoch spricht vieles dafür, dass das Streben nach Sicherheit in Deutschland besonders stark ist. Für Sicherheit zu sorgen ist an sich kein Makel. Selbst übertriebene Sicherheitsvorkehrungen sind im Allgemeinen besser als sorglose Unbekümmertheit. Auch Amerikaner sind sehr sicherheitsbewusst, da in ihrem Rechtssystem jeder Verkäufer einer Ware oder einer Dienstleistung damit rechnen muss, für alle Folgekosten eventueller Mängel haftbar gemacht zu werden. Geradezu neurotisch wirkt das Sicherheitsdenken von Diktaturen, wo gigantisch aufgeblähte Überwachungsorgane für die Staatsicherheit sorgen. Von anderer Art ist das Sicherheitsstreben der Deutschen, was sich schon sprachlich in charakteristischen Begriffen ausdrückt. «Sicherheit» lässt sich problemlos in andere Sprachen übersetzen, doch die Deutschen wollen mehr, sie verlangen nach «Geborgenheit». Für dieses Wort ein fremdsprachliches Äquivalent zu finden ist viel schwerer. Auch andere Wörter, die der Wurzel «bergen» entstammen, haben eine deutsche Aura. Nicht ohne Grund spielen Begriffe wie «Verbergen» und «Entbergen» in Heideggers Philosophie eine wichtige Rolle. Die Sehnsucht nach Geborgenheit ist seit der Reformation ein charakteristisches Ele-

Präzision
Hilf
psychisch

Wurzel bergen
entbergen

ment der deutschen Kultur; denn damals verloren die Deutschen die Geborgenheit im Schoß der Kirche, ohne dafür als Ersatz die Geborgenheit in einem Nationalstaat zu bekommen. Dominant wird die Sehnsucht in der Romantik, als alle Dichter und Denker darauf aus waren, sich in einer Welt der Innerlichkeit wie in einem spirituellen Uterus einzurichten. Von da an blieb die deutsche Gesellschaft und ihre Kultur geprägt von dem Verlangen nach Geborgenheit im Staat, im Volk, in der Gemeinschaft, in der Familie, in Gott, in der Natur oder einem metaphysischen System.

Mit der Bedeutung von «Geborgenheit» hängt ein anderes Wort eng zusammen, das oben bereits erwähnt wurde: Schoß! Im Schoß der Familie zu sein bedeutet ein hohes Maß an Geborgenheit. Spirituelle Geborgenheit finden Katholiken im Schoß der Kirche. Um das Nonplusultra an Geborgenheit auszudrücken, sagen wir «so sicher wie in Abrahams Schoß». Schoß bedeutet im Deutschen nicht nur das, was auf Englisch *lap* heißt, also das, worauf ein Kind bei der Mutter sitzen darf. Es bedeutet zugleich Mutterleib, Ursprung, das Bergende schlechthin! Bei der Betrachtung deutscher Kunst wird deutlich werden, wie sehr diese Vorstellung das Raumgefühl der deutschen Architektur und die Lichtführung in der Malerei geprägt hat. Die Sehnsucht nach Geborgenheit drückt sich auch in unzähligen Gedichten über die Nacht aus, die darin nicht als etwas Düsteres und Unheimliches, sondern im Gegenteil als ein bergendes Mahel angesehen. Friedrich Hebbels *Nachtlied* ist typisch dafür. Hier die erste und letzte Strophe:

Quelle, schwellende Nacht,
Voll von Lichtern und Sternen:
In den ewigen Fernen,
Sage, was ist da erwacht!
[...]
Schlaf, da nahst du dich leis
Wie dem Kinde die Amme,
Und um die dürftige Flamme
Ziehst du den schützenden Kreis.

polst. sind
ja

Schoß - ruine präklary
Schoß... u. r. l. 2
Familie
Schranke

Feierabend

Wenige Wörter haben für deutsche Ohren einen so uneingeschränkt positiven Klang wie Feierabend. Heimat und Gemütlichkeit wecken bei Gebildeten den Kitschverdacht, doch den Feierabend schätzen alle. Dabei hängt der Begriff mit den beiden anderen eng zusammen; denn für die meisten Deutschen bedeutet das Ende ihres Arbeitstages die Rückkehr in ihr Heim. Briten neigen eher dazu, den Dienstschluss mit einem Glas Bier im Pub zu feiern. Japaner pflegen nach der Arbeit das gemeinsame Essen mit den Kollegen im Restaurant. Doch die meisten Deutschen zieht es nach Hause, wo sie im Kreis der Familie ausspannen dürfen. Schon im 19. Jahrhundert hatte der Feierabend diese Aura, wie der Holzschnitt von Ludwig Richter (Abb. 4) zeigt. Die Wertschätzung des Feierabends relativiert die These von der Arbeitswut der Deutschen. Gewiss arbeiten sie hart, doch mit der Feierabendglocke lassen sie das Werkzeug fallen und wollen die Muße des Nichtstuns genießen. Die scharfe Trennung zwischen der Arbeitswelt und dem heimischen Herd war lange Zeit charakteristisch für das deutsche Alltagsleben. Noch heute werden Schillers Verse zitiert: Der Mann muss hinaus / ins feindliche Leben / muss wirken und streben». Dem steht die Innenwelt der Frau gegenüber, drinnen waltet / die züchtige Hausfrau», zu der der Mann nach des Tages Mühen zurückkehrt. Kein anderes deutsches Gedicht hat die Wertvorstellungen, die im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts den deutschen Alltag regulierten, so vollständig katalogisiert wie *Das Lied von der Glocke*, aus dem die Verse stammen. Hier ist alles beisammen: das Arbeitsethos, die Gemütlichkeit, das Verlangen nach Geborgenheit und der Drang zum Erhabenen. Wie tief der Feierabend als Wertvorstellung im Bewusstsein der Deutschen verankert ist, zeigt sich an vielen Dingen, unter anderem am Widerstand gegen eine Freigabe der Ladenöffnungszeiten und gegen die Flexibilisierung der Arbeitszeiten. In innerbetrieblichen Vereinbarungen wird gegen die sakrosankte Institution zwar längst verstossen, doch eine allgemeine Schleifung des Heiligums führt an Wertvorstellungen, die mit mehr Irrationalität verteidigt werden als persönliche Bequemlichkeiten.

im Kleinbereich
am Hausfront
= ...
zwei Vost
proccom
wassem
zuerst
mynd
DLOUHE
SOUVETI
Arbeit
Arbeit
Arbeit
siva tost
obyjorny
Sommer
pohod
stav
10
Stonani
povvalny
nedokantelj

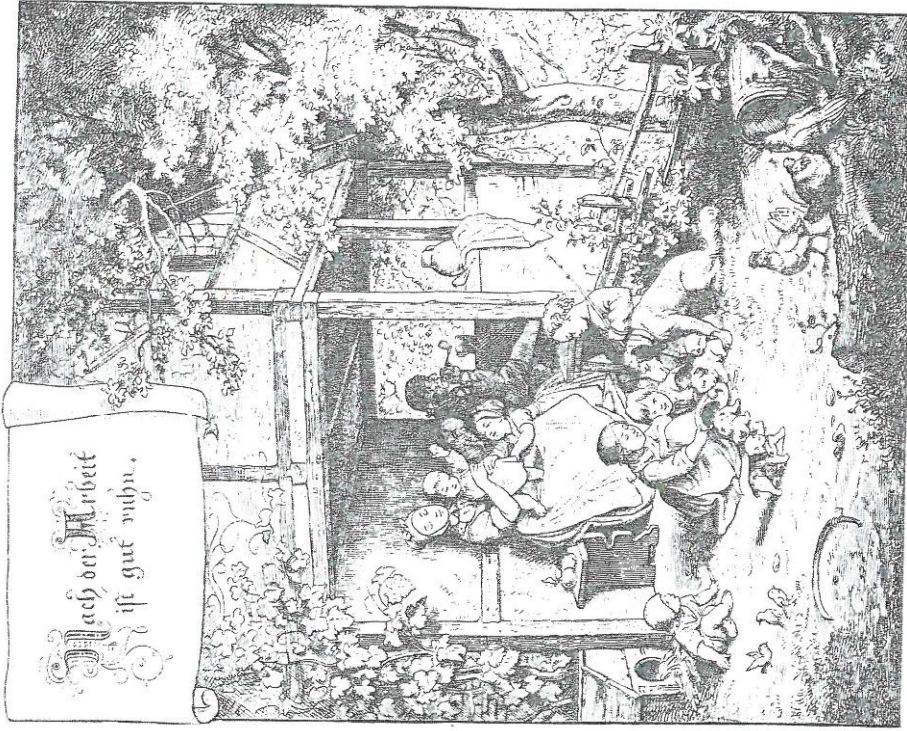

Abb. 4: Deutsche Feierabendidylle.
Holzschnitt von Ludwig Richter (1855).

Das Vereinswesen ist so typisch deutsch, dass die Deutschen sich über ihre «Vereinsmeierei» selber lustig machen. In seinem Buch *Typisch deutsch. Wie deutsch sind die Deutschen?* widmet Hermann Bausinger diesem Gegenstand ein ganzes Kapitel, das mit dem selbstironischen deutschen Sprichwort überschrieben ist: «Drei Deutsche – ein Verein». Darin führt er aus, wie das Vereinswesen im 19. Jahrhundert mit der Gründung von Männergesangsvereinen begann, denen bald die Turnvereine folgten. Danach vermehrten sich die Vereine wie die sprichwörtlichen Kaninchen, wobei die Kaninchenzüchtervereine ihrerseits zum Inbegriff der Vereinsmeierei wurden. In manchen Fällen hat die Organisation als Verein rechtliche Gründe, (da bei nachgewiesener Gemeinnützigkeit der Mitgliedsbeitrag von der Steuer abgesetzt werden kann. Doch in den meisten Fällen dient die Vereinsgründung ausschließlich der sozialen Bindung von Gleichgesinnten. Insofern gehört der Verein in das gleiche Bedeutungsfeld wie die Begriffe «Heimat» und «Geborgenheit». Ein Verein unterscheidet sich von einer politischen Partei oder anderen überregionalen Zusammenschlüssen wie «Gemeinschaft» von «Gesellschaft», die der Soziologe Ferdinand Tönnies 1887 in seinem Buch *Gemeinschaft und Gesellschaft* gegeneinander stellte, womit er unfreiwillig den Nazi-Ideologen Munition gegen das Westlich-Gesellschaftliche und für das Deutsch-Völkische lieferte. Die Nazis selbst begnügten sich bei ihrer Gleichschaltung nicht mit einer einzigen Partei, der NSDAP, sondern schufen Dutzende von Unterorganisationen, in denen die Mitglieder ein ähnliches Gefühl der Zugehörigkeit entwickeln konnten, wie sie es in ihren Vereinen hatten. Das schwach entwickelte Gefühl der Deutschen für überregionale Zusammengehörigkeit war sicher ein wesentlicher Grund für das Bedürfnis nach Gemeinschaft in Vereinen, von denen viele wie zum Beispiel die dörflichen Schützenvereine feste Bestandteile des kommunalen Lebens sind. Eine ähnliche Rolle spielen die Fußballvereine. Sie werden zwar national durch den Deutschen Fußballbund vertreten, doch zugehörig fühlen sich die Mitglieder nicht zum DFB, sondern zu ihrem Verein.

Курозно
Словы нечет

Heilige Ordnung, segensreiche
Himmelstochter, die das Gleiche
Frei und leicht und freudig bindet,
Die der Städte Bau begründet,
Die herein von den Gefilden
Rief den ungeselligen Wilden, *позвала их*
Eintrat in der Menschen Hütten,
Sie gewöhnt zu sanften Sitten *привела к мягким нравам*
Und das teuerste der Bande *самое дорогое*
Wob, den Trich zum Vaterlande! *платила за отечество*

Auch wenn heute niemand mehr Schillers *Lied von der Glocke* liest, kennt doch fast jeder aus frühester Kindheit die erste Zeile dieses Zitats. Allerdings meinte eine Mutter, die damit ihr Kind zurechtwies, etwas anderes als Schiller. Bei ihm bedeutet Ordnung das Vereinbaren sinnvoller Regeln, durch die Zivilisation erst möglich wird. Im deutschen Alltag versteht man dagegen unter Ordnung das strikte Einhalten der einmal festgesetzten Regeln, die sich auf so banale Dinge wie die Anordnung der Gegenstände auf einem Schreibtisch oder in einem Regal beziehen können. Vor allem die Ordnungswüter in Bereichen, in denen Ordnung weder besseren Überblick schafft noch sonstwie das Leben erleichtert, sondern in der Einhaltung eines Prinzips besteht, hat die Deutschen in den Ruf gebracht, zur Pedanterie zu neigen, was Jacob Grimm so ausdrückte:

Das Pedantische aber, glaube ich, wenn es früher noch gar nicht vorhanden gewesen wäre, würden die Deutschen zuerst erfunden haben. Man versetze sich in einen Kreis von Diplomaten, denen es obliegt, in verwickelter Lage die Geschichte der Länder zu wägen und forsche, von welcher Seite aus in Kleimgkeiten hundert Anstände und Schwierigkeiten erhoben werden, in der Hauptsache der Verhandlung leichtestes Nachgeben und Ablassen eintritt; es kann keine andere als die der deutschen Geschäften sein, und unsere Nachbarn haben ihren Vorteil daraus zu ziehen lange schon verstanden. Eben das ist Pedanterie, im Geringfügigen eigensinnig zu Widerstreben und nicht zu gewahren, daß uns daneben ein großer Gewinn entschlüpft.

Кур. I!
Минимало.
подобавила
пловна

was ist volkswirtschaftlich
politisch bed.-abhängig, nicht nur
ökonomisch
→ subjektive
Kritik

Pünktlichkeit

Wie sehr wir Deutsche das pünktliche Einhalten von Terminen für selbstverständlich halten, merken wir in der Regel erst, wenn wir in einem Land sind, in dem man sich nicht auf Fahrpläne und sonstige Zeitangaben verlassen kann. Es handelt sich hier um eine der so genannten Sekundärtugenden, die nach Meinung linksliberaler Kritiker in Deutschland eine zu hohe Wertschätzung genießen. Doch auf Pünktlichkeit wollen auch sie nicht verzichten. Die Gründe für die Wertschätzung dürften die gleichen sein, deretwegen Öffnung für Deutsche sprichwörtlich «das halbe Leben» ist. Das Sprichwort hat eine gewisse Berechtigung, denn Ordnung spart Arbeit und damit Lebenszeit. Pünktlichkeit hilft noch weit mehr beim Zeitsparen. Im ökonomischen Wettbewerb sind die Sekundärtugenden wahrscheinlich wichtiger als eine gute Fachausbildung. Auf dem Gebiet der materiellen, technischen und wissenschaftlichen Kompetenz haben die miteinander konkurrierenden Nationen weitgehend gleichgezogen, zumindest ist es hier leicht, von den Vorreitern zu lernen. Anders verhält es sich mit den Sekundärtugenden, die aus der kulturellen Tradition aufgenommen und verinnerlicht werden. Hier hat Deutschland eine Trumpfkarte, die die hohen Löhne zum Teil kompensiert; denn die Mehrkosten, die den Betrieben durch die Löhne entstehen, werden durch effiziente Arbeitsorganisation zum Teil wieder wettgemacht. Wenn man eine Belegschaft hat, die pünktlich am Arbeitsort erscheint, und Zulieferer, die pünktlich die Bauteile liefern, kann man auch mit hohen Löhnen auf dem Weltmarkt mithalten. Die Ausbildung der Sekundärtugenden ist deshalb wohl kaum als Grundzug des deutschen Nationalcharakters anzusehen, sondern als das Ergebnis des Wettbewerbsdrucks. Einem Land ohne Bodenschätze und von mäßiger Fruchtbarkeit, das zudem noch ver spät in den industriellen Wettbewerb eingestiegen ist und sich deshalb nicht auf den Lorbeer gefeierter Monopole ausruhen konnte, blieb gar nichts anderes übrig, als die genannten Handicaps durch Effizienz wettzumachen. Zu effizienter Arbeit gehört neben Gewissenhaftigkeit und Einsatzfreude, die beide weniger leicht zu kontrollieren sind, zuerst Pünktlichkeit. Sie lässt sich mit der Stochuhr messen.

Handl. präz. D

Was Jacob Grimm hier beschreibt, scheint auf fast alle politischen Verhandlungen zu passen, über die in der Presse berichtet wird. In der Hauptsache hat man sich verständig, doch dann fängt das Suchen nach dem Haar in der Suppe an und der inzwischen zur Routine gewordene Schrei nach «Nachbesserungen» wird laut. Kompromissfähigkeit scheint bei Deutschen Mangelware zu sein. Sie neigen zu einer Prinzipienreiteri, die den gesunden Menschenverstand außer Kraft setzt. Psychoanalytiker haben den deutschen Nationalcharakter oft als einen anal geprägten beschrieben. Menschen mit solcher Prägung wird eine Neigung zu Pedanterie und übermäßiger Sparsamkeit zugeschrieben. Sie gelten als typische Schreibischiärer, die im Extremfall zu Zwangsneurosen und sadomasochistischen Deformationen tendieren. Ein solches Psychogramm passt sehr gut auf die willfährigen Handlanger der Nazis. Doch nach Freud'scher Lehre entsteht eine anale Fixierung durch eine falsch gelaufene frühkindliche Entwicklung. Weshalb sollte aber bei den Deutschen ausgerechnet in dieser Phase etwas schief laufen? Plausibler ist es da schon anzunehmen, dass für ein Volk, das über viele Jahrhunderte hinweg keine stabile, staatliche Ordnung kannte, die eine verlässliche Lebensplanung gestatete, nichts wichtiger ist als eben die «heilige Ordnung», die Schiller beschwört. Da heute die Ordnung auch für die Deutschen nichts Ersehntes mehr ist, sondern ein lästiger Zwang, breitet sich nun auch bei ihnen immer mehr Unordnung aus. So muss beispielsweise das Studium an deutschen Universitäten in den Augen von Ausländern als heillos Unordnung erscheinen, die sich unter anderem darin äußert, dass die in der Studienordnung festgelegten Regelstudienzeiten weit überschritten werden. Hatten die Deutschen früher nur die Karnevalszeit, um aus dem Korsett der Ordnung auszubrechen, so nutzen sie jetzt das ganze Jahr hindurch, solche Ventile, seien es Demonstrationen, das Sprühen von Graffiti oder die Love Parade. Insgesamt sind die Deutschen zwar immer noch sehr auf Ordnung bedacht. Doch sie halten sich für ordentlicher, als sie tatsächlich sind.

auf ein Akk. bedacht sein
- ist pünktlich, Spot, alle

Nein sparen...
Sparsamkeit
ROMÄNISCHE VERBÄLTER

Dass die Deutschen ein sparsames Volk sind, hat sich in jüngster Zeit als ökonomisches Problem erwiesen. Da sie ihr Geld nicht ausgeben wollen, stagniert der Binnenmarkt, während der Export boomt. Immerhin hat sich an den Deutschen nicht wie an den Schotten der Vorwurf des Geizes festgesetzt. Geizig sind sie offensichtlich nicht. Die Statistik weist aus, dass sie bei internationalen Spendenaktionen zu den großzügigsten Gebern zählen. Trotzdem halten sie ihr Geld mehr beisammen als andere Völker. Einige Gründe dafür liegen auf der Hand. Die meisten heutigen Deutschen haben direkt oder indirekt die Nachkriegsnot und den weitgehenden Verlust ihrer Ersparnisse durch die Währungsreform erlebt, und sie kennen aus Erzählungen die plötzliche Verarmung, die nach dem Ersten Weltkrieg durch die Inflation verursacht wurde. Außerdem hatte Deutschland ökonomisch erst spät den Anschluss an die industrielle Revolution in Westeuropa gefunden, so dass das gesamte Volk über Jahrhunderte hinweg gewohnt war Mangel zu leiden. Ein weiterer Grund für Sparsamkeit liegt darin, dass die Deutschen weniger als die romanischen Völker und die Amerikaner das betreiben, was der amerikanische Soziologe Thorstein Veblen *conspicuous consumption* nannte. Er verstand darunter einen unnötigen Konsum, der nur betrieben wird, um mit den Nachbarn mitzuhalten und sie zu beeindrucken. In Amerika stellt dies ein eigentümliches Paradox dar; denn einerseits verbietet die puritanische Ethik das Schwelgen in Luxus, andererseits kann man dadurch aber nach außen zeigen, dass man zu den von Gott Erwählten gehört. Aus diesem Zwiespalt ergab sich in Amerika eine Ethik, die auf der einen Seite zwar das Erwerbbsstreben anspornt, auf der anderen Seite aber auch asketischen Verzicht fordert. Nach der bekannten These Max Webers war das Gebot zur „innerweltlichen Askese“ ein wesentliches Motiv für die Ausbildung einer „protestantischen Wirtschaftsethik“, die ihrerseits die kapitalistische Wirtschaftform begünstigte; denn da der Profit nicht konsumiert werden durfte, wurde reinvestiert, wodurch er sich weiter vermehrte. Das ließ riesige Vermögen entstehen, die anschließend oft in gemeinnützige Stiftungen übergingen. Im überwiegend lutherisch geprägten Deutschland war das Erwerbbsstreben weniger stark ausgeprägt,

und die Mildtätigkeit beschränkte sich auf private Spenden. Hier war es die Sparsamkeit, die als der Hauptquell für maßvollen Reichtum galt. «Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert» gehört zu den Sprichwörtern, die Deutsche schon in frühester Kindheit lernen. Heute praktizieren sie Sparsamkeit auf vielen Gebieten. Bei Autos legen sie Wert auf geringen Benzinverbrauch, bei der Toilettenspülung bringen sie Spartasten an, und sie schalten das Licht aus, wenn sie einen Raum verlassen. Dabei sind sie allerdings nicht sonderlich konsequent; denn mit der Standby-Schaltung elektronischer Geräte gehen sie ähnlich verschwenderisch um wie andere Völker. Beim alltäglichen Einkauf achten sie jedoch sehr aufs Geld, was dazu führt, dass der Wettbewerb der Anbieter in Deutschland weit mehr als in den USA über den Preis statt über den Kundendienst geht. Der Hauptgrund der deutschen Sparsamkeit ist die selbst in Zeiten guter Konjunktur latente vorhandene Angst, dass es schlechter werden könne. «Spare in der Zeit, so hast du in der Not», heißt ein anderes Sprichwort, das Kinder ebenso früh lernen wie das oben genannte; und Not wittern die Deutschen selbst dann noch vor ihrer Haustür, wenn es ihnen gut geht. Erst recht macht ihnen in Zeiten der Wirtschaftsmisere die Angst vor der Armut zu schaffen, weshalb sie ihr Geld auf die hohe Kante legen, statt damit die Wirtschaft anzukurbeln. Nach wie vor zählt die deutsche Sparquote zu den höchsten der Welt. Die Angst bremsen auch die deutsche Spekulationsbereitschaft. Während Amerikaner ihre Ersparnisse in Aktien investieren, weil sie im Spekulationsglück ein Zeichen für Erwähltheit sehen, zielen Deutsche aus Angst vor dem Risiko die Sicherheit von festverzinslichen Papieren vor. Wie sehr sich die beiden Nationen in diesem Punkt unterscheiden, zeigt sich unter anderem in der Einschätzung des Glücksspiels. In amerikanischen Filmen kann man immer wieder professionelle Pokerspieler sehen, deren Erfolge als bewundernswerte Leistung dargestellt werden, während aus deutscher Sicht das Glücksspiel negativ gesehen und gewöhnlich als krankhafte Sucht gezeigt wird. Das Haben und Bewahren wird bei uns noch immer höher geschätzt als das Erwerben und Genießen.

Wichtig für...
Bereitschaft
Wohlstand
Wirtschaft
Kommunikation
Spekulationsbereitschaft
Erwähltheit
Sicherheit
Spekulationsglück
Spekulationsglück
Wohlstand
Wirtschaft
Kommunikation
Spekulationsbereitschaft
Erwähltheit
Sicherheit
Spekulationsglück
Spekulationsglück

Tüchtigkeit

«Tüchtig» ist ein Wort, das sich schwer in andere Sprachen übersetzen lässt. *Langenscheidts Handwörterbuch Französisch* gibt dafür als Erstes eine Umschreibung an: *qui a toutes les qualités requises*, das heißt «jemand, der alle erforderlichen Qualitäten besitzt». Das *Große Schulwörterbuch Englisch* desselben Verlages verzichtet auf eine Umschreibung und nennt stattdessen eine Reihe von Bedeutungen wie *(cap)able, efficient, competent, qualified, clever, skilful, proficient, experienced, excellent*. Beide Einträge lassen vermuten, dass das deutsche Wort eine so umfangreiche oder komplexe Bedeutung hat, dass das Englische und Französische es in Einzelbedeutungen zerlegen muss. Etymologisch stammt «tüchtig» aus der gleichen Wurzel wie «taugen» und «Tugend». Tüchtig ist jemand, der entsprechend der oben zitierten französischen Umschreibung für seine Aufgabe taugt; und dieses Taugen ist in deutschen Augen eine Tugend, es stellt einen ethischen Wert dar. In dieser Verbindung von Anerkennung einer objektiven Leistung mit einer impliziten ethischen Bewertung liegt bereits ein wesentlicher Unterschied zu den oben genannten englischen Wörtern, von denen keines – außer allenfalls dem letzten – den ethischen Unterbau hat. Tüchtig bedeutet aber nicht nur objektive Leistungsfähigkeit und moralisch zu bewertende Leistungsbereitschaft, es evokiert darüber hinaus die Vorstellung einer Anstrengung, die mit der Leistung verbunden ist. *Efficient* ist jemand, der mit wenig Anstrengung maximale Leistung erzielt. *Clever* ist er, wenn ihm das fast ohne jede Anstrengung gelingt. *Competent, skilful* und *proficient* bedeutet, dass er gute Leistung erbringt, und *excellent* setzt voraus, dass die Leistung sehr gut bis ausgezeichnet ist. Keines dieser Wörter evokiert das Bild eines Menschen, dem der Schweiß auf der Stirn steht. Das deutsche Wort «tüchtig» aber tut genau dies. Ein tüchtiger Mensch ist kompetent, geschickt und fleißig, vor allem aber strengt er sich an und erschämt sich nicht des Schweißes auf seiner Stirn.

Die Briten hatten – wie Max Weber zeigte – in der Frühzeit des Puritanismus ebenfalls eine spartanisch anmutende Leistungsethik entwickelt, die vor allem in den USA weiterwirkte. Doch seit Ende des 18. Jahrhunderts wurde sie in England mit dem Aufkommen des Gentleman-Ideals von einer Haltungsethik verdrängt. Einen Gentleman

1) davon, jedoch
2) durch die Hilfe
49 *Proverbiale per*
et cetera

man erkennt man daran, dass er Leistung ohne erkennbare Anstrengung scheinbar mühelos erbringt. Diese Haltungsethik war der Code einer Gesellschaft, die ökonomisch an der Weltspitze marschierte. In einer solchen Situation konnte man die abgehangene Konkurrenz nicht mehr durch weitere Leistungssteigerung beeindrucken, sondern nur noch dadurch, dass man sich nicht anmerken ließ wie anstrengend es ist an der Spitze zu stehen. Das ist der Kern des Gentleman-Ideals, das die englische Mittelschicht von der mit ihr verbündeten Gentry, dem niederen Adel, übernommen hat und das deshalb aristokratische Züge trägt.

Ganz anders war die Entwicklung in Deutschland. Zu Beginn des 19. Jahrhunderts standen die Deutschen ökonomisch ganz unten. Deshalb mussten sie eine Ethik entwickeln, die das Streben nach oben und die dafür erforderliche Anstrengung zur Jugend erklärt. Die deutsche Leistungsethik ist eine Tüchtigkeitsethik. Darin unterscheidet sie sich von der amerikanischen, die eine Erfolgsethik ist. Tüchtig ist in deutschen Augen auch der, der mit ehrlicher Anstrengung nicht viel mehr erreicht als seinen Lebensunterhalt zu bestreiten, während Amerikaner ihre uneingeschränkte Anerkennung erst dann zollen, wenn die Anstrengung von Erfolg gekrönt wird.

Dieser eigentümliche Unterschied könnte die auffällige deutsche kleine Wettbewerbschau erklären. Anscheinend herrscht bei uns die latente Furcht, dass der Tüchtige, der sich durch seine Anstrengung ausreichend bestätigt sehen möchte, im Wettbewerb durch den größeren Erfolg eines ebenso tüchtigen, aber glücklicheren Konkurrenten abgewertet fühlen muss. Jedenfalls wird ein unbefangener Beobachter auch ohne statistische Erhebungen und sozialpsychologische Studien bemerken, dass in Deutschland eine viel stärkere Tendenz zum Erfolgsneid besteht als zum Beispiel in den USA. Das zeigt sich unter anderem in den deutschen Diskussionen um den Elitebegriff. Während Engländer, Franzosen und Amerikaner in Eliteuniversitäten etwas Positives sehen, stößt die Forderung danach in Deutschland auf massiven Widerstand. Selbst eine traditionelle Einrichtung zur Eliteförderung wie die Studienstiftung des deutschen Volkes wählt ihre Stipendiaten zwar nach dem Leistungsprinzip aus, fördert sie dann aber nach ihrer sozialen Bedürftigkeit, wodurch die Geförderten wieder in die Phalanx der Gleichen zurückgestuft werden. Auf eine latente Neidbereitschaft deutet auch die Geheimniskrämeri um das persönliche Einkommen hin. Wäh-

man erkennt man daran, dass er Leistung ohne erkennbare Anstrengung scheinbar mühelos erbringt. Diese Haltungsethik war der Code einer Gesellschaft, die ökonomisch an der Weltspitze marschierte. In einer solchen Situation konnte man die abgehangene Konkurrenz nicht mehr durch weitere Leistungssteigerung beeindrucken, sondern nur noch dadurch, dass man sich nicht anmerken ließ wie anstrengend es ist an der Spitze zu stehen. Das ist der Kern des Gentleman-Ideals, das die englische Mittelschicht von der mit ihr verbündeten Gentry, dem niederen Adel, übernommen hat und das deshalb aristokratische Züge trägt.

41
folgt, ist, folgend
period?

rend Amerikaner um ihren Verdienst nicht nur kein Geheimnis machen, sondern ihn voller Stolz verkünden, halten Deutsche damit hinterm Berg, als handle es sich um eine Intimsphäre. Da die allgememmensätzliche Neigung zur Angeberei bei uns sicher nicht weniger ausgeprägt ist als bei anderen Völkern, lässt sich die Scheu, über das eigene Gehalt zu sprechen, wohl nur so erklären, dass man einerseits den Neid der anderen nicht wecken will und sich andererseits aber auch keiner Situation aussetzen möchte, in der man selber Neidgefühle entwickeln könnte. Wettbewerb ist etwas, das Chancengleichheit voraussetzt; und die ist nur in einer egalitären Gesellschaft gegeben. In einer hierarchischen Ordnung muss jeder Versuch, aus der Hierarchie auszubrechen und nach oben zu gelangen, als Verstoß gegen die Ordnung empfunden werden. Mit dem verspäteten Einsetzen der gesellschaftlichen Horizontalisierung in Deutschland werden wir uns später ausführlicher befassen. Im jetzigen Zusammenhang geht es nur um das Dilemma, in dem sich die Deutschen seit dem 19. Jahrhundert befanden. Zum einen drängte die ganze Nation nach oben, so dass jeder einzelne dies als Aufforderung zur Tüchtigkeit empfinden musste. Zum anderen wurde biedermeierliche Bescheidenheit als Tugend propagiert und hemdsärmeliger Aufstiegsstille schiefe angesehen. Dieser eigentümliche Widerspruch scheint bis heute nachzuwirken. Jedenfalls gewinnt man den Eindruck, dass bei vielen Deutschen noch immer die Neigung besteht, unter ihresgleichen die Erfolge anderer mit einer gewissen Neidbereitschaft wahrzunehmen, während sie begierig die Berichte über den Hochadel lesen, ohne diesem den ererbten Status zu missgönnen. Exemplarisch für diesen Zwiespalt ist das deutsche Beamtentum, das auf der einen Seite auf strikter Hierarchie beruht, auf der anderen Seite jedoch auf der jeweiligen Ebene wenig Wettbewerb zulässt. Erst seit kurzem versucht man, eine Besoldung nach Leistung einzuführen. Ob das schon bald zu mehr Konkurrenz führt, ist angesichts der historischen Prägung eher unwahrscheinlich.

Fleiß

Wenige Begriffe werden von Ausländern wie von Deutschen so spontan mit deutscher Mentalität assoziiert wie Fleiß. Dabei sind die Deutschen laut Statistik heute das faulste Volk der Welt. Sie ar-

beiten weniger Stunden im Jahr als alle anderen Völker um sie herum. Trotzdem gibt es unter ihnen nur wenige, die sich selber für nicht fleißig halten oder sich gar offen zu Müßiggang oder Faulheit bekennen. Die meisten sind so eingespannt, dass nicht Müße, sondern Stress der vorherrschende Eindruck ist. Schaut man zum Vergleich auf England und Amerika, so springen die Unterschiede unmittelbar ins Auge. Obgleich die Briten rund 200 Stunden im Jahr mehr arbeiten, halten die Deutschen sie für gemächliche Arbeiter, die ihre Teeпаusen höher schätzen als schwefeltreibende Maloche. Sie übersehen dabei, dass die englische Haltungsethik es verbietet, sich Anstrengung anmerken zu lassen und über den Stress zu klagen. Amerikaner, die noch länger arbeiten als die Briten, dürfen zwar ihre Anstrengung zeigen, aber über den Stress nicht klagen, weil sie dann zugeben würden, dass sie der Aufgabe nicht gewachsen sind und damit Versager wären. Deshalb gehen sie bis an die Grenze ihrer Leistungsfähigkeit und zeigen nach außen ein fröhliches Gesicht, das sie erst fallen lassen, wenn sie auf der Couch eines Psychiaters landen.

Die amerikanische Arbeitsethik ist, wie schon gesagt, eine Erfolgsfolkethik, da der Puritanismus jüdischen Erfolg als Zeichen des Von-Gott-Erwähltheits deutet. Ganz anders die Deutschen. Sie haben sich inzwischen den Ruf erworben, die Weltmeister im Lamentieren zu sein. Das «Klagen auf hohem Niveau» gilt als eine deutsche Spezialität. Deutsche arbeiten hart, weil sie eine Tüchtigkeitsethik verinnerlicht haben, die den Schweiß auf der Stirn als Ehrenzeichen ausweist und sie dürfen ungeniert über den Stress klagen, weil damit das Schwefeltreibende ihres Tuns bestätigt wird. Daraus ergibt sich eine sonderbare Ambivalenz. Sie empfinden es als moralische Pflicht, fleißig zu sein, weil die deutsche Tüchtigkeitsethik angestrigtes Arbeiten zur Tugend erklärt. Gleichzeitig halten sie Arbeit aber für Mühsal, über die man sich beklagen darf; denn nicht der Erfolg, sondern die Anstrengung heiligt die Arbeit, und das Klagen streicht die Anstrengung nur noch deutlicher heraus. Wer nicht arbeitet, hat keinen Grund, über Anstrengung zu klagen. Dafür bietet dann die Arbeitslosigkeit Grund zum Klagen. Die spezifischen Probleme des deutschen Arbeitsmarkts dürfen zu einem nicht geringen Teil mit diesem Aspekt der deutschen Mentalität zusammenhängen. Wenn wie es in Amerika der Fall ist – das Klagen als Eingeständnis des Versagens angesehen wird, wird jeder, der seinen Job verliert, das

Normal
alban

nicht beklagen, sondern alles daran setzen, einen neuen zu finden. Wo aber das Klagen als Indiz für Anstrengung angesehen wird, werden die Menschen erst einmal ihre Arbeitslosigkeit nachdrücklich beklagen, ehe sie sich um einen neuen Job bemühen.

Gegenwärtig lässt sich in Deutschland eine bedenkliche Entwicklung beobachten. Der größere Teil der Bevölkerung wird durch den Wettbewerb gezwungen, sich immer mehr anzustrengen und dabei an die Grenze der eigenen Leistungsfähigkeit zu gehen, während auf der anderen Seite ein kleiner, aber - wie es scheint - wachsender Teil vor der Anstrengung Vordrucktheit und sich in Klagen ergeht. Als gleich nach dem Krieg alle Deutschen vor den Trümmern ihres zerstörten Landes standen, konnte sich der deutsche Fleiß und die Entschlossenheit zur Anstrengung ungehemmt entfalten, wodurch innerhalb eines Jahrzehnts das deutsche Wirtschaftswunder zustande kam. Anders war die Situation nach der Vereinigung. Jetzt war das Land ökonomisch geteilt, was eine Aufspaltung in Leistungserbringer und Jammereur begünstigte. Die überwältigende Mehrheit der Deutschen will auch heute noch fleißig sein, weil sie die Wertschätzung des Fleißes verinnerlicht hat. Untätigkeit als Muße zu genießen, bringen die wenigsten fertig. Wer aber keine Gelegenheit hat, seinen Fleiß zu zeigen, für den ist die Versuchung groß, sich mehr in Klagen zu ergehen als sich um Arbeit zu bemühen. Es muss aber ausdrücklich hinzugefügt werden, dass immer nur eine kleine Minderheit diesen Ausweg wählt. Den Fleiß der vielen wird das Jammern der wenigen nicht beeinträchtigen. Ein weit größeres Problem ist das deutsche Sicherheitsstreben, das den Kündigungsschutz zu einem Hindernis für den Arbeitswillen der Fleißigen werden ließ. Die Angst vor Veränderung, die dem deutschen Unternehmungsgeist entgegensteht, wird Gegenstand des Schlusskapitels dieses Buches sein.

Ernsthaftigkeit

Die Deutschen gelten nicht nur im Ausland als ein ernster Menschenschlag, sie halten sich auch selber ihre Ernsthaftigkeit zugeute. Deutsche Studenten und Akademiker, die an englischen Universitäten studieren bzw. lehren, äußern sich oft enttäuscht darüber, dass man mit Engländern keine ernsthaften Gespräche führen könne. Bei

denen versande alles in nichtssagendem Smalltalk. Dieser Unterschied muss nicht notwendig etwas mit größerer Ernsthaftigkeit auf Seiten der Deutschen zu tun haben. Es könnte auch einfach daher rühren, dass sich in Deutschland mangels einer normsetzenden Hauptstadt keine Konversationskultur ausgebildet hat. Für Engländer, Amerikaner und Franzosen ist ein allgemeines Gespräch etwas grundsätzlich anderes als eine Diskussion. In geselliger Runde ist es vor allem bei Engländern verpönt, eine ernsthafte Diskussion anzufangen. Man darf über das Wetter, den Sport und unterhaltsame Alltagsabfertigungen reden, doch Politik, Fachsimpelerei und leidenschaftliche Debatten jeglicher Art sind tabu. Deutsche lassen sich nur allzu gern in solche Meinungsgefechte hineinziehen, weil für sie kein qualitativer Unterschied zwischen einer allgemeinen Tischrunde und einem Arbeitessen mit Kollegen besteht. Deshalb kommt es oft vor, dass sie, ungewollt und ohne es zu merken, ihren englischen Gesprächspartnern auf die Nerven gehen. Amerikaner sind da toleranter, weil sie wenig Hemmungen haben, ihre Unwissenheit zuzugeben, so dass sie den redseligen und vielleicht etwas oberlehrhaften Deutschen als Informationsquelle benutzen. Das insistierende und in den Augen von Ausländern penetrante Gesprächsverhalten der Deutschen muss, wie gesagt, nicht notwendig etwas mit Ernsthaftigkeit zu tun haben, es kann einfach nur fehlende Konversationskultur sein. Ein anderes Indiz für größere Ernsthaftigkeit sind die abweisenden Mienen, denen Ausländer im deutschen Straßenbild begegnen. Während vor allem Amerikaner gewohnt sind, jeden Blickkontakt mit einem Lächeln zu erwidern, bleiben deutsche Gesichter meist unbewegt, so dass der Gesamteindruck ernst, wenn nicht mürrisch ist. Seit die Deutschen sich ihrer Tendenz zum «Jammern auf hohem Niveau» bewusst geworden sind und öffentlich darüber diskutieren, nehmen sie ihren Mangel an offener Freundlichkeit - der nicht notwendig Unfreundlichkeit bedeuten muss - mehr und mehr selber wahr. Schon seit Jahren ist eine deutliche Zunahme der Freundlichkeit im Einzelhandel und bei Behörden zu beobachten. Auch die ersten Mienen müssen nicht unbedingt aus einer ersten Grundhaltung herrühren. Sie könnten auch mit der entschiedeneren Abgrenzung des Privaten zu tun haben, auf die im Zusammenhang mit Heimat und Gemütlichkeit eingegangen wurde. Eindeutig ernster sind die Deutschen allerdings auf kulturellem Gebiet. Hier wurden und werden sie noch heute

durch Erziehung so konditioniert, dass sie schwierige Kunst und problematische Literatur automatisch für höherwertig halten. Schon die in der Musikbranche übliche Unterscheidung zwischen E und U, zwischen Ernst und Unterhaltung, weist in diese Richtung. Wer über ernste Dinge witzig redet oder mit leichter Feder schreibt, setzt hierzulande seine Reputation aufs Spiel und riskiert, nicht ernst genommen zu werden. Der Makel des Unernstes war das, was Heinrich Heine in den Augen deutscher Kritiker so verächtlich machte, dass sie ihm nie den Rang zubilligten, den er in den Augen des Auslands hat.

Was mag der Grund für dieses Bestehen auf Ernsthaftigkeit sein? Vielleicht liegt er darin, dass ein Volk, das sich jahrhundertlang vergeblich nach nationaler Einheit und politischer Stabilität sehnte, eher zur Ernsthaftigkeit neigen wird als ein Volk, das wie die Briten in gesicherten Verhältnissen lebt. Dieser Aspekt wird bei der Betrachtung des deutschen Humors wichtig sein. Dort – und mehrfach an anderer Stelle – findet sich auch eine zweite Erklärung, nämlich die, dass in einer stärker vertikal ausgerichteten Gesellschaft Respekt für die Hoherstehenden und das Respektiertwerden von denen darunter eine größere Rolle spielen als in horizontalisierten Gesellschaften. Wo man weder Respekt zu erweisen hat noch befürchten muss, das Gesicht zu verlieren, kann man sich Unernt eher leisten als da, wo die Sicherung der sozialen Position mit der Wahrung des Gesichts zusammenhängt. Die Erfahrung von Kriegen, Inflationen und politischen Kalamitäten kann jedenfalls kein ausreichender Grund für Ernsthaftigkeit sein; sonst müssten die Juden das ernsteste Volk der Welt sein – und gerade sie sind bekannt für ihren Galgenhumor.

Gründlichkeit

Gründlichkeit ist so typisch deutsch, dass die Deutschen selber von «deutscher Gründlichkeit» sprechen, was sich allerdings zuweilen auf Dinge bezieht, die nicht so gründlich hätten durchgeführt werden sollen. Am makabersten ist die Aussage, dass der Antisemitismus in Deutschland nur deshalb zur systematischen Judenvernichtung führen konnte, weil die Deutschen ihn mit deutscher Gründlichkeit betrieben hätten. Im 19. Jahrhundert hatte «Gründ-

lichkeit» noch eine andere Bedeutung als bloß konsequente Verwirklichung eines Prinzips. Wenn Eichendorff sagt: «Die deutsche Nation ist die gründlichste, innerlichste, folglich auch beschaulichste unter den europäischen Nationen», dann geht schon aus der Koppelung mit «innerlich» und «beschaulich» hervor, dass mit «gründlich» nicht die Radikalität der vollständigen Realisierung eines Plans gemeint sein kann. Vielmehr ist es eine Radikalität im ursprünglichen Sinn des lateinischen Wortes *radix*, «Wurzel». Als gründlich empfanden sich die Deutschen im 19. Jahrhundert, weil ihre Dichter und Denker bestrebt waren, den Dingen auf den Grund zu gehen. Die geistige Tiefgründlichkeit gepaart mit dem Gebot der Ernsthaftigkeit, ging schließlic im Sinne von «Perfektionismus» in die deutsche Arbeitsethik ein. Noch heute sind die Deutschen stolz auf ihre Gründlichkeit. Was sie tun, soll aus einem festen Grund hervorgehen. So wie alle Gesetze auf dem Grundgesetz und Einzelverträge auf einem Grundlagenvertrag beruhen sollen, so neigen sie in allem zum Grundlegenden und Grundsätzlichen.

Gründlichkeit wollen natürlich auch Engländer, Amerikaner und Franzosen. Doch sie scheinen viel eher bereit zu sein, erst einmal mit kleinen Schritten zu beginnen, während die Deutschen der Sache immer erst auf den Grund gehen wollen und deshalb erst spät oder gar nicht zur Tat kommen. Karl Poppers Prinzip des *piecemeal engineering*, wie er das Voranschreiten in kleinen Schritten nennt, entspricht der englischen Mentalität, doch nicht der deutschen. Wir neigen dazu, den ersten Schritt erst dann zu tun, wenn das Ganze gründlich durchdacht ist. Das entspricht einem Sicherheitsdenken, das sich über Jahrhunderte hinweg ausgebildet hat.

Pflicht

Pflicht! Du erhabener, großer Name, der du nichts Beliebtens, was Einschmeichelei bei sich führt, in dir fassst, sondern Unterwerfung verlangst, doch auch nichts drohst, was natürliche Abneigung im Gemüt erregt und schreckt, um den Willen zu bewegen, sondern bloß ein Gesetz aufstellst, welches von selbst im Gemüt Eingang findet und durch sich selbst wider Willen Verehrung (wenn gleich nicht immer Befolgung) erwirbt, vor dem alle Neigungen verstummen, wenn sie gleich insgeheim ihm entgegenwirken: welches ist der deiner würdige Ursprung, und wo findet man die Wurzel deiner edlen Abkunft, welche Verwandtschaft mit Neigung stolz